

ESKİ TÜRK EDEBİYATI TOPLANTILARI

15. VE 16. YÜZYIL DİVANLARINDA
EDİRNE, BURSA ve İSTANBUL

ARALIK 2006

Sunum ve Yayına Hazırlık:

Fatma Meliha Şen

Reyhan Çorak

Murat Karavelioğlu

Redaksiyon: Betül Özel Çiçek

Neslihan Demirci

İçindekiler

15. ve 16. Yüzyıl Divanlarında

Edirne, Bursa ve İstanbul 3

Ömer ZÜLFE

15. ve 16.Yüzyıl Divanlarında Bursa 11

Murat KARAVELİOĞLU

15. ve 16.Yüzyıl Divanlarında İstanbul 29

Fatma Meliha ŞEN

15. ve 16. Yüzyıl Divanlarında

İstanbul Semt Tasvirleri 43

Reyhan ÇORAK

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

BİLİM VE SANAT VAKFI

Sanat Araştırmaları Merkezi 3

NOTLAR 11

Eski Türk Edebiyatı Toplantıları

15. ve 16. Yüzyıl Divanlarında Edirne, Bursa ve İstanbul

Kasım 2005-Aralık 2006

Sunuş Yazısı: Ömer Zülfe

Temmuz 2008

Vefa Cad. No. 56 34134 Vefa İstanbul

Tel **0212. 528 22 22 pbx**

Faks **0212. 513 32 20**

e-mail **bisav@bisav.org.tr**

www.bisav.org.tr

Sanat Araştırmaları Merkezi

e-mail **sam@bisav.org.tr**

bsvsam@gmail.com

Sunuş

15. ve 16. Yüzyıl Divanlarında Edirne, Bursa ve İstanbul

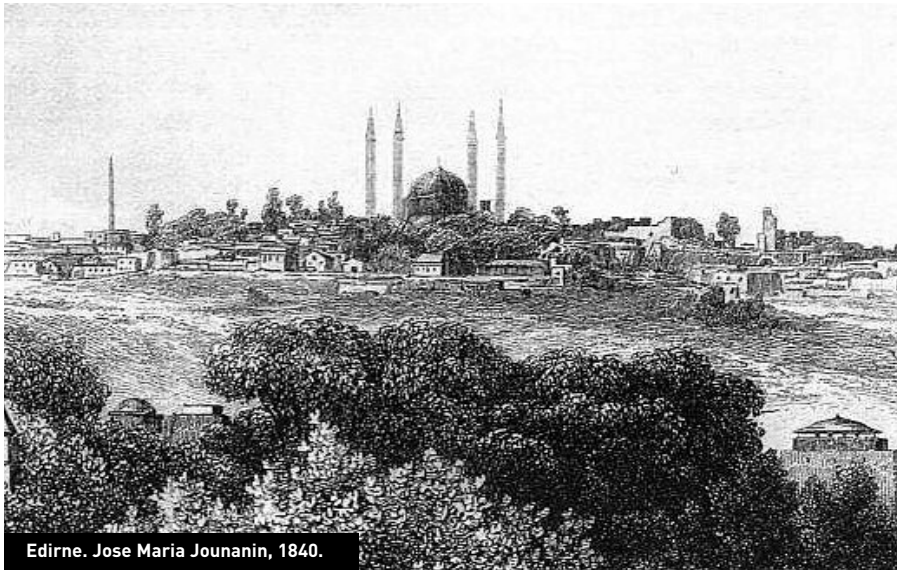
Ömer ZÜLFE*

Osmanlı edebiyatının binbir manayla, ince hayallerle süslü şiirleri, insanlığın ortak duyuş ve düşünüşlerini, günlük hayatın bütün renklerini yansıttığı gibi aynı zamanda Osmanlı coğrafyasının birbirinden zengin şehir, semt hatta mahallelerine varıncaya kadar birçok ayrıntısını geleceğe taşır. Çoğu zaman şiir ve şehir iç içe geçmiş, kaynaşmış görünür. Osmanlı'nın üç incisi Bursa, Edirne ve İstanbul da böyle şiirleşen şehirlerdendir. Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesindeki Eski Türk Edebiyatı Toplantılarında, şehirleri çeşitli yönleriyle inceleyen müstakil eserler bir yana bırakılarak, on beşinci ve on altıncı asır şairlerinin divanlarında Bursa ve İstanbul'un işleniş biçimi üzerinde duruldu. Dr. Murat Ali Karavelioğlu Bursa'yı, Dr. Fatma Meliha Şen ve Reyhan Çorak çeşitli yönleriyle İstanbul'u değerlendirdiler. Ayrıca bu giriş yazısı içerisinde kısaca Edirne'ye de değinildi.

Burada sunulan üç yayın ana hatlarıyla şöyle takdim edilebilir: Dr. Murat Ali Karavelioğlu, Bursa'yı konu alan çalışmasında şehrin kısa bir tarihçesini sunup mimarî değerlerini tanıttıktan ve kültürel açıdan taşıdığı ehemmiyeti belirttikten sonra Bursa'nın şiirlerdeki işleniş biçimi üzerinde durmaktadır. Buradaki bilgilere göre şehrin şiirlerde ilk öne çıkan özellikleri tabii güzellikleri ve orada yaşayan insanların saadette-

Yayıncının notu: Şiirlerin imlâsında yazarların tercihleri esas alınmıştır.

* Dr., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2005. "Yakîni [ö. 1568]: Divânı: Tenkitli Metin-Tetkik ve Dizin".

ridir. Daha sonra şairlerin gözüyle Bursa güzelleri kendisini gösterir. Bu güzeller kendilerini ay gibi gökte tutarlar; Bursa bir cennet, onlar da hurilerdir. İnsanı dinlendiren, eğlendiren, içini açan, aslanağzı kurnalardan suların aktığı, peri gibi güzeller yatağı kaplıcalarla şehrin çehresine tazelik katan ırmaklar, on beş ve on altıncı asır şairlerinin dilinde son derece zengin hayallere konu olmaktadır. Salıncakların ve dönme dolapların kurulduğu, insanların yeni elbiselerle donandıkları, yoksulların sevindirilip hediyelerin saçıldığı, tatlıların sunulduğu sevinç kaynağı bayramların, bütün civıltısı ve albenisiyle şiirde yaşadığı görülmektedir. Çalışmanın son kısmında ise Bursa'yı konu alan müstakil şiirlere yer verilmiştir.

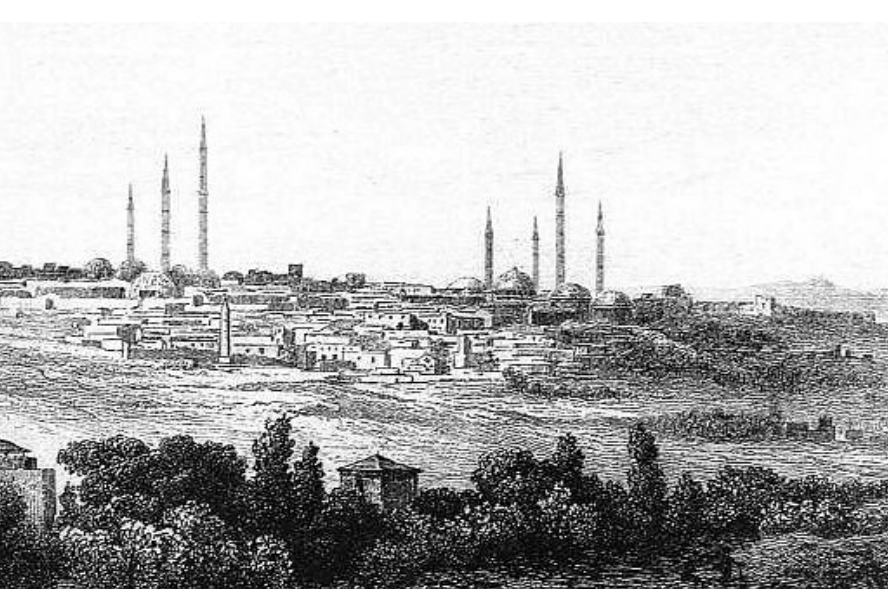
Bursa'yı böylece tanıdıktan sonra İstanbul'u müjdeleyen şehir Edirne'yi de bu iki payitahttan ayrı tutmayıp kısaca anmak istedik.

Edirne, ırmakların sardığı sarayları, kubbelerin gölgelediği köprüleri ve gülleri gibi gösterişli güzelleriyle şairleri şiirin büyüdü dünyasına çekmiştir. Şairler Edirne'yi anlatırken ilk olarak nehirlerinden bahsederek. Malkaralı âlim şair Nevî [ö. 1599], Meriç, Tunca ve Arda'yı âşıklarına kucak açan Edirne güzellerine benzetir:

Arz ederler 'âşık-ı dil-teşneye bûs u kinâr
Cûybâruñ her biri bir dil-rübâ-yı Edrine

(Nevî: Dîvân: G.399/5)

İçti yanmış âşiğa kucak açıp öpücük sunarlar; ırmakların her biri çekici birer Edirne dilberidir.

Irmaklar güzellikleriyle olduğu kadar selleriyle de şiire konu olmuşlardır. Zâfî [ö. 1546], sevgilinin hasretiyle döktüğü gözyaşlarını sel olup akan, evleri yıkıp insanları boğan Tunca ırmağına benzetmektedir:

Tunca sanmañ yol basup merdümler alan kanlu su
Kûh-ı fûrkatde bugün yârânı añdum ağladum

(Zâfî: Dîvân: G.962/3)

Yol basıp insanları yutan kanlı suyu Tunca sanma; ayrılık ülkesinde bugün dostları andım ağladım.

Bir şehrin suyunun ve havasının güzelliği insanını da şekillendirir. Edirne'yi görenler güzellerini dillerine dolartar. Evliya Çelebi de Edirne'yi anlatırken güzellerinden söz etmeden geçemez. İnci dişli, gümüş bedenli dilberlerin güzelliklerinin ölçülü, sözlerinin ahenkli olduğunu söyledikten sonra Meriç, Arda ve Tunca nehirlerinde deniz malikleri gibi yüzdüklerini ve bu manzaranın âşıkların aklını başından aldığına dile getirir. (EVLİYA ÇELEBİ: Seyahatname: III, 261. s.). Türkçenin inceliklerini sözün süsüyle bezemekte maharetli Osmanlı şairlerinden Amrî [ö. 1523] ustaca bir ifadeyle Edirne'nin güzellerini cennet hurileriyle kıyaslar gibi görünürken, üstünlüğün hangi tarafta olduğunu kapalı bırakmaktadır:

Gözüme görünmez oldı cennetün hûrileri
Şehr meh-manzarlarından bir güzel sevdim yine

(Amrî: Dîvân: G.115/4)

Cennetin hurileri gözüme görünmez oldu; şehrin ay görünömlerinden bir güzel sevdim yine.

Edirne'nin gülü ve gül suyu meşhurdur. Şeyhülislâm Yahyâ [ö. 1644] gül suyunun böyle güzel oluşuna sevgilinin yanağını sebep gösterirken, Edirne'de medfun Hayâlî Bey [ö. 1557], bu güzelliğin sebebini goncaların İstanbul'un vasfını iştmesine bağlamaktadır:

Gül-ruhuñ bûyın sabâdan aldı âb-ı Edrine
Ben de bildim ki olur erzân gül-âb-ı Edrine

(Ş.Yahya: Dîvân: G.302/1)

Gül yanağının kokusunu Edirne ırmakları sabah melteminden aldı;
ben de bildim Edirne'nin gül suyu güzel olur.

İşidüp vasfını Sitanbuluñ çemende goncası
Ağzı suyun akıdır budur gül-âb-ı Edrine

(Hayâlî Beg: Dîvân: G.362/39/3)

Çimenlikte İstanbul'un vasıflarını işiten goncası ağzı suyunu akıtır,
Edirne'nin gül suyu işte budur.

Şehirlerin sonsuzluğa açılan kapısı mezarlıklar, ölümü hatırlatan, hüznü barındıran yapısıyla ayrı bir yere sahiptir. Edirne'nin en eski mezarlıklarından biri de şehrin batısındaki Bademlik isimli mezarlıktır. Hocasının tayini sebebiyle Edirne'de bulunan Nevî'nin şu beytinde ince bir ima ile Bademlik mezarlığına işaret ettiği düşünülebilir.

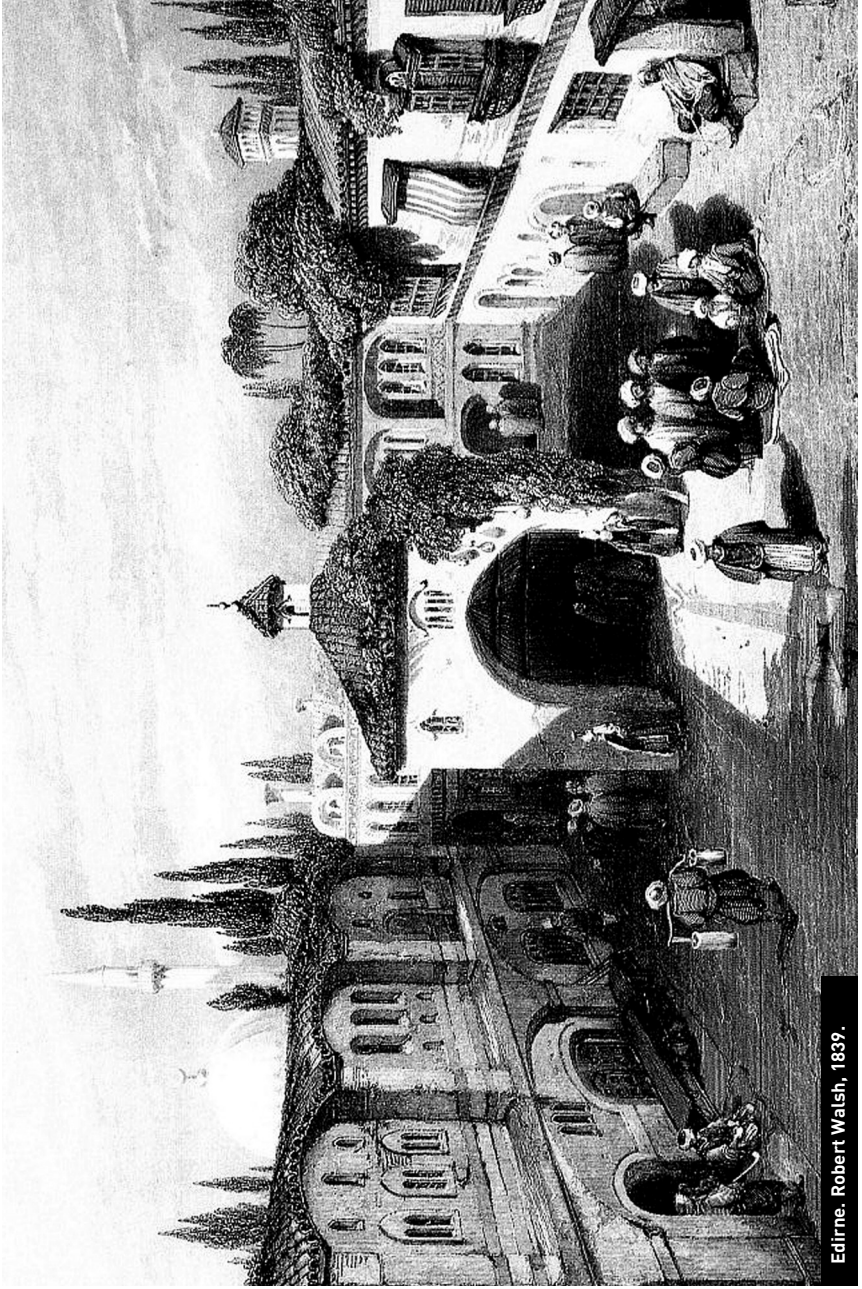
Zâyi' olmaz güzelim tohm-ı emel görmez misin
Gözlerüñ küştesinüñ meşhedî Bâdemlik'dür

(Nevî: Dîvân: G.157/3)

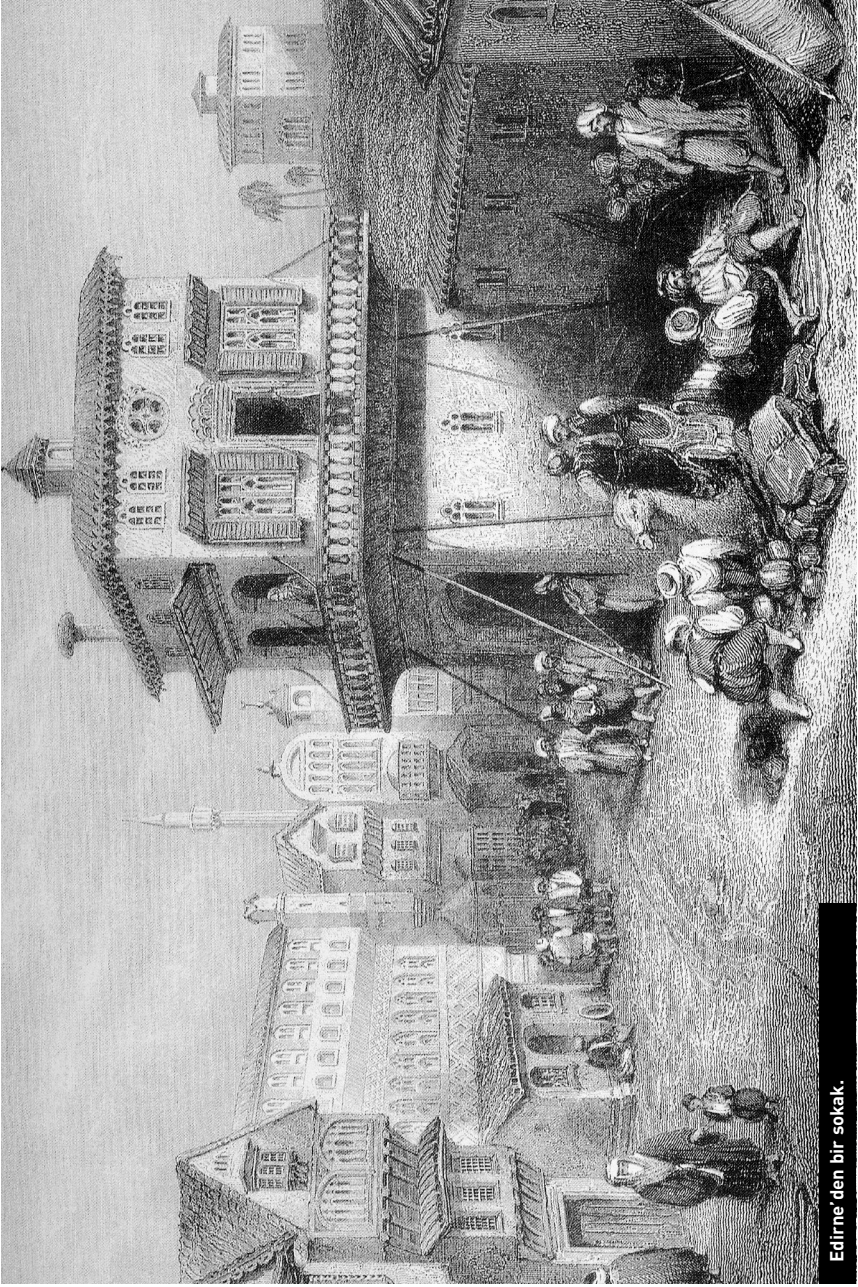
Güzelim, umut tohumu ziyan olmaz; görmüyor musun? Gözlerin uğrunda ölenin gömüldüğü yer Bademlik'tir.

Sevgilinin gözleri uğruna can vererek şehitlik mertebesine ulaşan âşık, bademliğe gömülünce o gözlere kavuşma arzusunu gerçekleştirmiş olacaktır. İstanbul'da da Bademlik adını taşıyan bir yerin bulunmasının beyte ayrı bir zenginlik kattığını söylemek gerekir.

Tunca ırmağı kıyısında, II. Murad Han [ö. 1451]'in yapımına başlattığı Sarây-ı Cedîd-i Âmire, yerli ve yabancı kaynaklarda Edirne Sarây-ı Hümâyûn'u adıyla anılır. Tunca Sarayı ve Hünkâr Bahçesi Sarayı gibi adlar da alan saray 855/1451 yıllarında inşa edilmiş olup Edirne'nin kuzey yönünde, Tunca ırmağının batısında, geniş bir alanı kaplayan sık orman örtüsü altında kurulmuştur. İki koluyla sarayı ve bahçesini kucaklayan

Edirne. Robert Walsh, 1839.

Edirne'den bir sokak.

Tunca'nın kıyısında mermer rıhtımlar ve kasırlar bulunur. Doğusu Sarayvası da denilen çayırlıkla birlikte, Topyolu, Çifteçeşmeler, Fırınlar-sırtı, Ayvalıdere adlı bağların kapladığı yamaçlar; güney ve güney doğusu Yıldıztepe, Muradiye ve Sultan Selim tepelerindeki camiler, mescitler ve süslü konaklarla çevrilidir (RİFAT OSMAN: Edirne Sarayı: 15; 21. s.).

İşte Nef'î [ö. 1635]'nin

Edirne şehri mi bu ya gülşen-i me'vâ mıdır
Anda kasr-ı pâdişâhî cennet-i a'lâ mıdır

(Nef'î: Dîvân: K.1/1)

Bu Edirne şehri midir yoksa Me'va cennetinin gülşeni midir? Onda sultanın kasrı cennet-i a'lâ mıdır?

Cenneti görmüş bir âdem var ise gelsin desin
Tarhı anuñ dahi böyle dilkeş ü ra'nâ mıdır

(Nef'î: Dîvân: K.1/6)

Cenneti görmüş bir kişi varsa gelsin söylesin onun bahçeleri de böyle güzel, böyle gönül çekici midir?

diyerek tanımladığı bu saraydır.

Aşağıdaki beyitte Nev'î, yaşlar döken gözlerinin, sevgilinin yüzünün yansımısıyla Edirne Sarayı gibi görüldüğünü anlatmaktadır. Benzetmede dikkat çeken unsurlar ırmağa benzetilen gözyaşları ve aynalı bir konağa benzetilen gözlerdir. Gerçekten de Edirne sarayının ırmaklarla çevrili oluşu ve özellikle içinde Aynalıköşk adında bir kasrın da bulunuşu bu hayalin nereden kaynaklandığı hakkında ipuçları vermektedir.

Cûybâr-ı eşk ile mînâ-sarây-ı çeşm-i ter
'Aks-i rûyuñdan şehâ oldı sarây-ı Edrine

(Nev'î: Dîvân: G.399/3)

Ey sultanım, gözyaşı ırmaklarıyla, yaşlı gözümün aynalı konağı, senin yüzünün yansımından Edirne Sarayı'na döndü.

Edirne, Hızır inanışının ve Hıdrellezin yaşadığı ve yaşatıldığı, buna dayanan birçok inancın çeşitli biçimlerde görüldüğü bir şehirdir. Şehrin batısında, Tunca, Meriç ve Arda vadilerine hâkim yaklaşık doksan metre yüksekliğinde bir tepe üzerindeki Hızırlık da bu inanışın bir sonucu olarak önemli bir makam olarak bilinir. Edirne fethedilmeden önce de Hızır makamı diye bilinen bu yere fetihten sonra Edirne'nin gaza ma-

lundan, müştemilâtıyla birlikte bir tekke inşa edilmiş ve bu mevki âdetâ İrem Bahçeleri gibi bahçelerle donatılmıştır. Hızırlık, suyunun, havasının ve manzarasının güzelliğiyle Edirne'nin bilginlerinin, sanatçılarının ve seçkinlerinin uğrak yeri hâline gelmiştir. Daha sonraları çeke-meyenlerin kışkırtmalarıyla 1051/1641 yılında binalar yıkılmış, bağlar bozulmuştur (EVLİYA ÇELEBİ: Seyahatname: III, 251. s.). Şehrin bahçelerinin ve gezinti yerlerinin özellikle 1591 yılına kadar Hızırlık zaviyesi yakınlarında bulunduğu ve buranın insanı hayrete düşürecek güzellikte bir yer olduğu bugünlere ulaşan bilgiler arasındadır (SELEN: "Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri": 309. s.). Nevî, Hızırlık'ı yeşilliği, gezinti yeri olması ve Edirne'yi izlemeye imkân sağlaması gibi özellikleriyle anlatır:

Sebbezâr isterse gönlün var Hızırlık seyrine
Cân bağışlar mürdeye seyr ü safâ-yı Edrine
(Nevî: Dîvân: G.399/4)

Çayır çimen isterse gönlün Hızırlık seyrine çık; Edirne'yi uzaktan izlemek ölüyü bile canlandırır.

Edirne'nin mesire yerlerinden Köprübaşı, Eski Köprü (Ekmekçioğlu Tunca Köprüsü) yakınındadır. Ancak bu köprü 1016/1607 yılında Edirneli defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bunun yerinde önceleri ahşap bir köprü olduğu bilinmektedir. Şu beyitte Nevî Köprübaşı ile bu bölgeyi kastediyorsa sözünü ettiği eski ahşap köprüdür:

Dü-tâ olmuş kadümle pây-mâl olmuş yaşum görsün
Gelürse Köprübaşı seyrine agyâr ile cânân
(Nevî: Dîvân: G.342/2)

Sevgili engellerle Köprübaşı'nda seyre çıkarsa, iki büklüm olmuş boyumla, ayaklara düşmüş gözyaşlarımı görsün.

Edirne'nin kışları sert geçer. Sâmi'nin [ö. 1732], mübalağayı gulüvv derecesine çıkarmasından Edirne'nin kışını yakından tattığı anlaşılmaktadır:

Verürdi düzahiyâna cahîmi minnet ile
Bu şehre Mâlik eger gelse kış kıyamette
(Sâmi: Dîvân: K.26/10)

Eğer Mâlik, kışta kıyamette bu şehre gelseydi cehennemliklere cehennemi minnetle verirdi.

Keser kılıç gibi kış pâ-yı merdüm-i çeşmi
Şikâf-ı pencereden taşraya nezâretde

(Sâmî: Dîvân: K.26/14)

Pencere aralığından dışarıya bakınca, kış göz bebeğinin ayağını kılıç gibi keserdi.

İnciler gerdanlığa dizilirken, iriliği ve güzelliğiyle öbürlerine benzemeyenine dürr-i yetim denir ve tam ortaya yerleştirilir. İstanbul da işte böyle bir dürr-i yetim ya da gevher-i yek-pâre'dir. Dr. Fatma Meliha Şen, yazısında İstanbul'un, şairlerin dilindeki manzarasına ayna tutmaktadır. Kısa bir tarihçenin ardından, İstanbul'un güzelliğini dillendiren beyitler sunulur. Denizin şehri bir bıçak gibi kesmesi, bir taraftan da surların sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilmesi okuyancıları renkli bir hayal dünyasına götürür.

Şairler yalnızca şehrin tabii güzelliklerini anlatmakla kalmazlar, şehir ruh katan insanlara da yer verirler. İstanbul'un güzelleri birçok beyitte söz konusu edilmektedir. Bu arada devrin insanına yöneltilen ve günlük hayatın aksak yönlerini yansıtan tenkitler, şiirlerdeki zenginliği bir kat daha artırmaktadır.

Baharın gelişi, sultanın İstanbul'u teşrif edişi kutlamalara sahne olur; İstanbul bir gelin gibi süslenir. Böyle ifadelerde devrin hayat tarzına ve eğlence anlayışına dair önemli bilgiler bulmak mümkündür.

Şairler şehirleri birbiriyle kıyaslarlar. Bu çalışmadaki örneklerden anlaşıldığına göre İstanbul'la en çok karşılaştırılan şehir Edirne'dir. Bir önceki payitahtın bütün güzelliklerine rağmen İstanbul'un gölgesinde kaldığı görülmektedir.

Çalışmanın son kısmında yer alan Yahya Bey'in İstanbul tasviri ise şehre duyulan sevginin şairane terennümüdür.

İstanbul'u semtleriyle ele alan Reyhan Çorak, ilk sırayı bugün İstanbul'un içinde, o günlerde yanında ve hatta belki de karşısında bulunan Galata'ya vermektedir. Osmanlı şairlerince bir Hıristiyan semti olarak tanımlanan Galata, ilk olarak Sitanbul şâhı Avnî'nin sözleriyle tanımlanmaktadır. Galata sevgilinin ülkesi, meyhanelerin merkezidir. Osmanlı şairlerinin dilinde Galata bir İstanbul semti olmaktan çok adeta başlı başına bir şehirdir.

Bugün Sultanahmet Meydanı diye bilinen o günkü adıyla At Meydanı, çeşitli atlı oyunların oynandığı, yarışların yapıldığı bir eğlence sahasıdır.

Âşıkların, sevgilinin oklarıyla dolmuş göğüslerinin timsali Okmeydanı, manevî havasıyla bugün de huşu hâlinde karşılanan bir semt olan Eyüp, tasavvuf erbabının uğrak yeri Vefa Meydanı ve güzelleriyle sekiz cennetin bakışlarını cezbeden Yedikule, şairlerin hayallerindeki süsleriyle kendisini göstermektedir.

Bu üç şehre şairlerin gözüyle bakıldığında tabiat, mimarî ve insan unsurlarının şehirlere hayat veren can damarları olduğu anlaşılıyor. Suyu, havası ve toprağıyla tabiat insanı, insan da mimari yoluyla şehri şekillendiriyor. Her şehrin bir ruhu, bir kimliği var. Eski Türk Edebiyatı Toplantılarında bu ruhu, bu kimliği bir nebze de olsa açığa çıkarmağa çalıştık. Osmanlı'nın kiler gibi şiirleşen şehirlere kavuşmak, yeni çalışmalarda buluşmak dileğiyle...

KAYNAKÇA

- AMRÎ, Dîvân. Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Amrî Divan Tenkitti Basım. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979. No: 2538, VIII+190s.
- EVLİYA ÇELEBÎ, Seyahâtname. Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini: 3. Kitap, Seyit Ali KAHRAMAN-Yücel DAĞLI-İbrahim SEZGİN, İstanbul: YKY, 1999. XXXVII+372 s.
- HAYÂLÎ Beg, Dîvân. Ali Nihat TARLAN, Hayâlî Bey Divânı. İstanbul: MEB, 1945. 24+450 s.
- NEF'Î, Dîvân. [Metin AKKUŞ, Nef'î Dîvânı. Ankara: Akçağ Yay, 1993. 355+38 s.
- NEV'Î, Dîvân. Haz., Mertol TULUM, M. Ali TANYERİ. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- RİFAT OSMAN, Edirne Sarayı. Yayınlayan: Süheyl ÜNVER, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989. 162+16 s.
- ARPAEMİNİZÂDE Mustafa Sâmî, Dîvân: Haz. Fatma S. KUTLAR, Ankara 2004, 633 s.
- SELEN, Hâmit Sadi, "Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri". Edirne: Edirne'nin Fethinin 600. Yılı Armağan Kitabı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1965. 303-309. s.
- Ş. YAHYA, Dîvân. Haz. Hasan KAVRUK, Şeyhülislâm Yahya Divanı. Ankara: MEB, 2001. 509 s.
- ZÂTÎ, Dîvân. Ali Nihat TARLAN, Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II. C., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216. 1970, 1-502 s.

Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıl Divanlarında Bursa

Murat Karavelioğlu*

Her yire Bursadan irür behre
Göneneyin bunuñ gibi şehre
Gendü firdevs bağına beñzer
Cûyı cennet içindeki nehre

Necâfî

Giriş

Şehrin tarihi geçmişi, neredeyse insanoğlunun geçmişi kadar uzundur. Her şehrin kendisine has özellikleri bulunur. Bu özellikleri sayesinde şehir ya cazip bir merkez haline gelir yahut kötü bir şöret sahibi olur. Bu açıdan, bir bakıma tıpkı insanlar gibi olan şehirlerin, yine insanlar tarafından değişik yönleriyle ele alınmaları tabiidir. Sanatkâr kendisini, çevresini, içinde yaşadığı cemiyeti, tabiatı ve ilişkileri gözlemleyen insandır. Şu halde sanatın ve bilhassa şiirin konusu olarak insan, cemiyet, tabiat ve bütün bu âlemdeki her türlü ilişki, sanatkârın/şairin tükenmez malzemesidir. Meselâ bir divan şairi, yazdığı beyte ev gözüyle bakar. Zaten kelime anlamı olarak "beyit", ev demektir. Genellikle en az beş beyitten meydana gelen gazel, evlerin oluşturduğu bir "semt veya mahalle" olarak düşünülür. Gazelden daha uzun olan kaside ya da ondan da uzun mesnevi ise şairin ifadesiyle "şehir" demektir. Türk kültür ve medeniyet tarihine alelusul bile olsa bakıldığında bazı şehirlerin daima ön plânda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunların başında kuşkusuz İstanbul gelir. Tarihiyle, doğasıyla, bütün güzellikleriyle, insanlarıyla ve büyük medeniyetlerin merkezi olmasıyla İstanbul, şair için vazgeçilmez bir kent hüviyetindedir. Öte yandan Edirne, Konya, Üsküp, Şam, Bağdat,

* Dr., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. 2005, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'in Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi"

Kahire gibi şehirler de asırlardır büyük önemi haiz şehirler olarak anılagelmışlerdir. İşte bu şehirlerden birisi de Bursa'dır.

Tarihçe

Antik çağlardaki adı Prusa olan Bursa, hâkim görüşe göre Bithinya krallarından Prusias tarafından kurulmuştur. Ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, kimi kaynaklar M. Ö. II. asır sonlarına doğru Prusias'a iltica eden Kartacalı Annibal'ın girişimiyle kurulduğunu kaydederler. Şehir önce Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiş, uzun asırlar bu hâlde kaldıktan sonra Roma'nın bölünmesiyle birlikte Doğu Roma'nın bir şehri olmuştur. Bursa'nın Türkler tarafından ilk fethi, Anadolu fatihi olarak bilinen Süleyman Şah'ın 1080 yılında İznik'i almasından hemen sonradır. Bir süre Türkler ile Bizans arasında el değiştiren Bursa'nın Türkler tarafından kesin fethi Osmanlılar döneminde, Orhan Gazi'nin saltanatı sırasında, 1326 yılındadır. Yaklaşık seksen yıl hızlı bir gelişme gösteren Bursa'nın bu ilerlemesi, Timur'un Anadolu'ya girip Yıldırım'ı yenmesiyle son bulur. Timur'un askerleri birçok yer gibi Bursa'yı da işgal edip ateşe verirler. Üzülerek söyleyelim ki bu yangın ve talan sırasında ilk Osmanlı padişahlarına ait resmi vesikalar ve çok sayıda telif eser yok olup gider. (DİA, 6, 445-451).

Kısaca Bursa

Bursa'dan söz ederken kulak vereceğimiz kimselerin başında şüphesiz Ahmet Hamdi Tanpınar gelir. Tanpınar, Beş Şehir isimli meşhur eserinin "Bursa'da Zaman" başlıklı bölümünde Bursa'dan "Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içinde Bursa kadar muayyen bir devrin malı olan bir başkasını hatırlamıyorum." diye bahseder ve böylece onun, kuruluş asırlarının hatıralarını hâlâ yaşattığını ima eder. Evliya Çelebi Bursa'yı "ruhaniyetli bir şehir" olarak tanımlarken Sadrazam Keçeci Fuad Paşa "Osmanlı tarihinin dibacesi" diyerek yine kuruluş asırlarını işaret eder. (Beş Şehir, 107)

Bütün kaynakların hem-fikir olduğu nokta şudur: Bursa, dağıyla, ovasıyla ve sularıyla güzel şehirdir. Uludağ eteklerinde bir kahveye oturan Tanpınar, önünde uzanıp giden Bursa Ovası'nı anlatırken "Bulduğum yerden ova bütün büyüklüğüyle görünüyordu. Bursa Ovası'nın en sevdiğim tarafı, Muş veya Erzurum Ovası gibi sonsuz uzamamasıdır. Gözün lezzet alabilmesi için yetecek derecede büyük ve geniş, o kadarla kalı-

yor. Onun için daha ziyade bir sanat eserine benzer.” demektedir. (Beş Şehir, 134-135). Öte yandan 16. asrın mühim simalarından olan ve özellikle Molla Cami’den yaptığı telif tarzındaki tercümelemlerle ‘Cami-i Rum’ lakabını hak eden Bursalı Lâmii Çelebi, ovayı Tanpınar’ın aksine -divan şairlerinin mübalağaya olan düşkünlükleriyle olsa gerek- “kıyamet arsasından uzun” olarak tanımlar. 1842’de Bursa’ya gelen I. Preiffer, ovayı kastederek bu kadar güzel manzaraları sadece İsviçre’de gördüğünü yazmaktadır.

Yabancı seyyahlardan Philipppson, “Bursa’da tabiata ve insana ait her şey eşsiz bir ahenk içinde bir araya gelmiştir” derken Gehbardt, Bursa’yı “yeşilliklerle kuşatılmış bir belde ki gerçekten arz-ı mev’ûd’dur” diye tanımlar. Onun için Uludağ, “büyük bir bahçe”dir. Bursa methiyesinde biraz daha ileri giden Moltke ise Bursa’yı Edirne ile karşılaştırır ve “Osmanlı İmparatorluğu’nun iki payitahtından eskisinin mi yahut yenisinin mi daha güzel bir mevkie sahip olduğu sualine cevap vermekte güçlük çektiğini” söyler.

İtiraf etmeli ki Edirne’nin fethi ile Bursa eski önemini yitirmeye başlamıştır. Edirne’nin fethi için 1361, 1362, 1367 ve 1369 gibi değişik tarihler verilmektedir. Hangisi doğru olursa olsun, değişmez gerçek şudur ki

Bursa'nın hâkimiyeti kırk yıl gibi kısa bir süreyi kapsar. İstanbul'un fetihle sadece Bursa değil, Edirne de önemini kaybetmiştir. Bu önemli fetihler ve payitaht değişiklikleri karşısında Bursa'yı kişileştiren Tanpınar, onun hüznünü çok güzel tasvir eder:

"Kuruluş asrından sonra Bursa, sevdiği ve büyük işlerinde o kadar yardım ettiği erkeği tarafından unutulmuş, boş sarayının odalarında tek başına dolaşıp içlenen, gümüş kaplı küçük el aynalarında saçlarına düşmeye başlayan akları seyrede ede ihtiyarlayan eski masal sultanlarına benzer. İlk önce Edirne'nin kendisine ortak olmasına, sonra İstanbul'un tercih edilmesine kim bilir ne kadar üzülmüş ve nasıl için için ağlamıştır! Her ölen padişahın ve Cem vak'asına kadar her öldürülen şehzadenin cenazesi şehre getirildikçe bu geçmiş zaman güzelinin kalbi şüphesiz bir kere daha burkuluyor, 'benden uzak yaşıyorlar, ancak öldükleri zaman bana dönüyorlar. Bana bundan sonra sadece onların ölümüne ağlamak düşünüyorum!' diyordu. Evet, Muradiye küçük türbeleriyle genişledikçe Bursa, hangi vesilelerle ancak hatırlandığını anlar. (Beş Şehir, 115-116).

Mimari

Camileri, hanları, hamamları, imaretleri, çeşmeleri, köprü ve türbeleriyle Bursa tam bir Türk kimliği arz eder. Aslına bakılırsa Bursa, mimarî gelişimini sadece başkent olarak kaldığı yıllarda göstermemiş, sonraki asırlarda da sergilemiştir; ancak bugün rahatlıkla söyleyebiliriz ki Bursa, hakiki hüviyetine fethin sonrasında yapılan eserlerle kavuşmuştur. Orhan Camii, Hüdavendigâr Camii, Ulu Camii, Yeşil Camii -ki Andre Gide, Yeşil Camii için "zekânın kemâl hâlinde sıhhati" der-, Muradiye Camii, Emir Sultan Camii; Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Bayezit Türbeleri, Yeşil Türbe, II. Murat Türbesi, Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa ile Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa Türbeleri; Orhan Gazi'nin eseri Emir Hanı, I. Murat'ın yadigârı Kapan Hanı, Çelebi Mehmet zamanında yapılan İpek Hanı, II. Murat devrinden kalma Koza Han; Nilüfer Hatun ve Selçuk Hatun Köprüleri, Abdal (Acemler) Köprüsü; Hüdavendigâr İmaretleri, Yeşil İmareti, II. Murat İmaretleri, Emir Sultan, Demirtaş Paşa ve Ebû İshak İmaretleri bu abidelerin belli başlılarıdır. Yüksek bir ruhun tecelli ve terennümleri olan bu eserler, kuruluşun dibacesini günümüzün sathırlarına aktarmaktadır. Açıkçası bunun sebebini de yine Tanpınar'ın Beş Şehir'inde buluruz. Orada yazar mimari abideleri şöyle tasvir etmiştir:

“Cetlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve imanları vardı. Taş, ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası kesiliyordu. Duvar, kubbe, kemer, mihrap, çini hepsi Yeşil’de dua eder, Muradiye’de düşünür ve Yıldırım’dan harekete hazır, göklerin derinliğine susamış bir kartal hamlesiyle ovanın üstünde bekler. Hepsinde tek bir ruh terennüm eder.” (Beş Şehir, 130).

Kültürel Açıdan Bursa

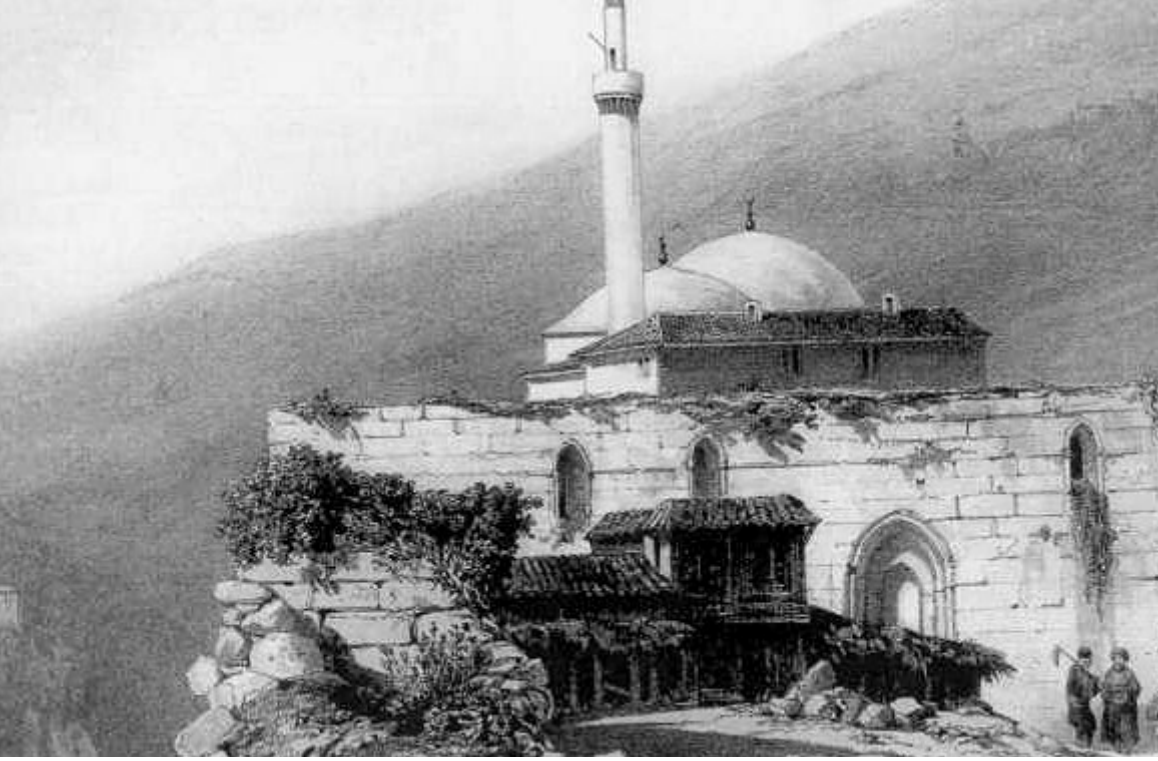
Bursa, bilhassa kültürel açıdan her zaman önemli bir şehir olarak karşımıza çıkar. Osmanlı Devleti’nin en önemli eşraf ve ayanına merkez olan bu şehrin Türkler tarafından fethi ile bilimsel, siyasi, sanatsal ve kültürel bakımdan her biri kendi sahalarında zirve şahsiyetler olan pek çok âlim, devlet adamı ve sanatkâr ya burada doğup yetişmiş yahut hayatının bir bölümünü burada geçirmiştir. Denilebilir ki bu anlamda top-rağı hayli mümbittir.

“Kara Timurtaş oğulları Umur, Ali ve Oruç Beyler ile diğer Timurtaş, Hacı İvaz, Hamza Beyzade Mustafa, Cezerî Kasım, Fenarîzade Ahmet Paşalar bu şehirden yetişen ve ön safta gelen devlet adamlarıdır. Şemsaddin Mehmet el-Fenarî, Abdurrahman Bistamî, Kadızade Rûmî, Molla Husrev, Molla Hayalî, Hocasade, Molla Yegân, Molla Zeyrek, Abdülatif Mukaddesî, Şeyhzade, Hızır Şah, Eşrefoğlu, Lâmiî ve Üftade başta olmak üzere Bursalı olan veya bu şehirde tavattun eden büyük âlim, mutasavvıf ve tarikat şeyhlerine merkez olan bu belde Süleyman Çelebi, Ahmed-i Dâî, Ahmet Paşa, İshak Çelebi, Prizrenli Şem’î, Rahmî, Necatî, Lâmiî ve Niyazi gibi belli başlı şairleri; Tacettin, Ömer Şifaî gibi hekimleri; riyaziyeci Cenânî’yi, Tarihçi İsmail Belîğ’i, birçok âlim ve hattatları yetiştirmiştir. Kınalızade Hasan Çelebi de Bursa’da tavattun edip vefat ettiği gibi, Karaçelebizade Abdülaziz Efendi de buraya sürgün edilip burada ölmüştür. Tarihçi Neşrî ve Mehmet Tahir de Bursalıdır. Bu isimlere 17. asrın büyük Celvetî şeyhi, şair, yazar ve şarihi İsmail Hakkı ile büyük seyyah Evliya Çelebi’yi de eklemeliyiz.

Bütün bunlar değerlendirildiğinde denilebilir ki “Bursa’nın aynası, sanatın aynasından başka bir şey değildir.” (Beş Şehir, 138).

Şiirlerde Bursa

Şehir, tıpkı bir aile gibi toplumsal hayatın özünü oluşturan bir cemiyettir, bir medeniyettir. Ünlü Alman yazarı Ingeborg Bachmann, “Ey şehir!

Şehir! Bütün kökler sendedir.” der. Çünkü şehir, yaşamın her yönünü adeta bir sünger gibi içine çeker, gizler. Her şehrin kendisine has çeşitli özellikleri ve güzellikleri vardır. Mesela İsfahan, sürmesiyle edebiyatımızda yer bulan şehirlerdendir. Eskiden bir eyaletimiz olan Mısır, Hz. Yusuf ve onun güzelliği meyanında, genellikle gönüle teşbih edilerek bir ülke anlamında zikredilir. Öte yandan Bağdat, gerek Fırat, Dicle ve Şat; gerekse ilmin ulemanın merkezi ve uzaklığı gibi özellikleriyle şiirde sıkça yer bulur. İstanbul, Türk milletinin göz bebeğidir. Bu sebeple coğrafyasından Boğaziçi'ne, derelerinden çeşmelerine, payitaht olmasından zenginliğine kadar her türlü güzelliği şair için ilham kaynağı olmuştur. Bu arada belirtmelidir ki bir şehrin zikredilmesi, mutlaka onun methedilmesi şeklinde olmaz. Oralı olan ünlü birinin ismi sebebiyle de zikredildiğine sıkça şahit olunur. Meselâ büyük İran şairi Saib-i Tebrizî veya Kemal-i Hocendî gibi... Toplumsal yaşamın ayrıntısını teşkil eden şair ve yazar da şehrin bir cüzü olarak karşımıza çıkar. Bir şehri methederken şairin, illâ da orada yaşıyor olması gerekmez. Şöhreti yayılmış olan bir yeri övmek için, bulunduğu yerin bir önemi yoktur. Nitekim aşağıda Bursa'ya olan övgülerini okuyacağımız şairler arasında Bursalı olmayan ama hayatının bir dönemini orada geçirenler vardır.

Meselâ Amrî, bilebildiğimiz kadarıyla Bursa'da bulunmuş bir şair değildir. Fakat buna rağmen,

Gitdi gönlüm edirne şehrinden ey 'Amrî benüm
Bursa şehrin özledi kim dil-sitânumdur giden
Amri, G.81/5

"Ey Amrî, gönlüm Edirne şehrinden gitti. Bursa şehrini özledi ki giden gönül alan sevgilidir." beytinde Bursa'yı özlediğini dile getirmektedir. Beyitten öyle anlaşılıyor ki şair Edirne'de bulunduğu bir sırada bir güzele gönül vermiş, ancak sevgilisi Bursa'ya gidince gönlü de Edirne'den vazgeçip Bursa'yı istemiştir. Burada yeri gelmişken bir başka hususu hatırlatmalıyız; edebiyat tarihi yazılırken metinden hareket etmenin, en azından zaman zaman metinlere müracaat etmenin önemi ve gerekliliğidir. Kaynaklarda Amrî'nin Bursa'da bulunmadığını yukarıda söylemiştik. Fakat bu beyti ilk anlamıyla, özlemek fiilinin işaret ettiği anlamı da düşünerek daha önce Bursa'ya geldiği, hatta orada biraz kaldığı şeklinde anlarsak Amrî'nin hayatıyla ilgili bir ipucu yakalamış oluruz.

Şem'î, baştan sona Bursa'yı anlattığı bir gazelinde, bu şehrin eşrafının, hatta ortalama halkının yaşadığı müreffeh hayat bir yana dilencilerinin, düşkünlerinin dahi, sırf Bursa'da yaşadıkları için bütün bir âlemin padişahı mesabesinde olduğunu Sultan Cem'in macerasını hatırlayarak anlatmaktadır. Kim bilir bu macera yaşanırken şair belki de Bursa'da idi.

Câm elinde cem gibi geçmiş mahabbet tahtına
Âlemün sultânıdır her bir gedâsı Bursanuñ
G. 104/4

Bursa'nın her bir dilencisi elinde kadeh tutan Cem gibi muhabbet tahtına geçmiş, âlemin sultanıdır.

Cem, İran hükümdarlarından Pişdâdiyân'ın dördüncüsüdür; Cemşid olarak da bilinir. Şarabı icat etmekle meşhur olmuştur. Başka hiçbir meziyeti olmadığı halde şarap mucidi olduğu için edebiyata girmiş, namını ibkâ etmiştir. (Onay, s. 89). Beyitteki kadeh, taht, sultan gibi kelimeler bahsi geçen Cem'i olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Süleyman için de Cem'in tesmiye edildiğini belirtmeliyiz. Ancak beytin ihtiva ve işaret ettiği mana bununla sınırlı değildir. Çünkü XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinde çok önemli bir tarihi olay yaşanmıştır ki tarihçiler buna Cem Vak'ası demişlerdir. Şehzade Cem, Fatih Sultan

Mehmet'in oğullarından biri olup ağabeyi Bayezit ile girdiği, uzun yıllar süren saltanat mücadelesini kaybetmiş, hayatını kaçak ve sürgün olarak vatanından uzakta, üstelik gayrimüslim ülkelerde geçirmiş, sonunda da gurbette ölmüş, Osmanlı hanedanının belki de en talihsiz simasıdır. Son derece duygulu, ince ruhlu bir şairdir. Ağabeyiyle olan taht mücadelesi esnasında bir ara Bursa'yı ele geçirmiş, orada padişahlığını ilân etmiş ve on sekiz gün saltanat sürmüştür. Daha sonra Sultan II. Bayezit'in kuvvetlerine yenilerek kaçmak zorunda kalmıştır. Şemî'nin beytinde bu hadiseye dolaylı olarak işaret edildiği muhakkak gibidir. Bu örnek bize, klâsik şiirimizin tarihle ve sosyal realiteyle olan güçlü bağını gösterir.

Klâsik şiirimizde Bursa, genellikle su ve kaplıcalarının çokluğuyla, bilhassa Pınarbaşı ile, güzelliklerinin ve güzellerinin bolluğuyla, bayram âdetleriyle yer yer söz konusu edilmiş, kimi şairlerimizde bu meyanda methiyelere mazhar olmuş, hakkında şehrengizler yazılmıştır. XV. ve XVI. yüzyıl divanlarına bakıldığında Bursa'nın fevkalâde güzel bir belde olduğu anlaşılmaktadır. Bu devir divanlarında Bursa hakkında üçü Prizrenli Şemî'ye, ikisi Üsküplü İshak Çelebi'ye, birisi de Necatî'ye ait olmak üzere en azından altı müstakil gazel bulunur. XVI. asır divan şairlerinden Prizrenli Şemî "bursanun" redifli bir gazelinde burayı iki cihanın zevklerini gösteren bir yer olarak tasvir eder:

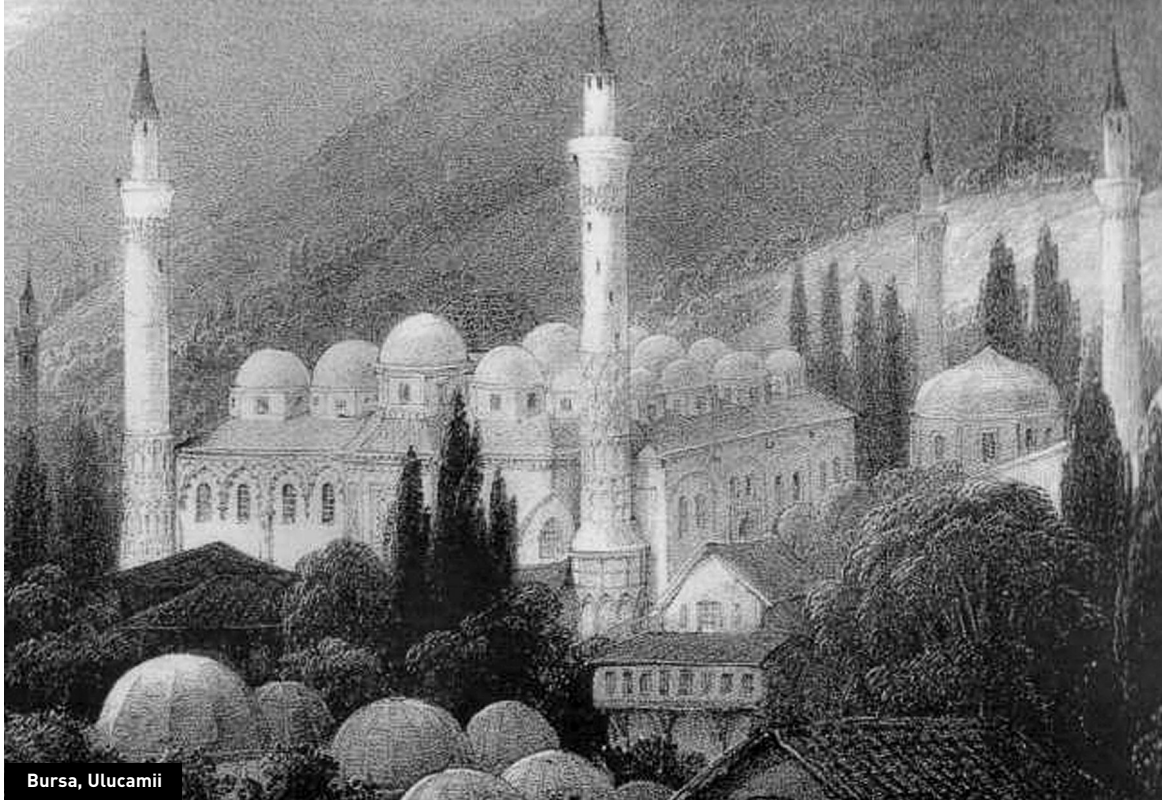
Şehri güzlâr-ı irem yaylağı firdevs-i berîn
Gösterür iki cihân zevkın safası Bursanuñ
G. 104/2

Bursa'nın merkezi İrem bahçesi, yaylası da Firdevs cennetidir. Böylece Bursa'nın safası iki cihan zevkini de gösterir.

İrem, Ad'ın oğlu Şeddâd'ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur ve gayet güzel bahçe ve köşktür ki edebiyatımızda yalancı cennet, mamur, âbâdan ve neşat-efza yer manasında kullanılmıştır. Firdevs ise cennetin isimlerinden biridir, "berîn" sıfatıyla kullanılarak yaylaya olan nispeti kuvvetlendirilmiştir.

Bursa'nın Güzelleri

Bursa'nın güzelleri pek çoktur. "Bursanun" redifli gazelinde Şemî bunu uzun uzun anlatır. Buna göre Bursa, cennetten bir parçadır. İçindeki güzeller, cennetteki hurilere benzer. Gazelin matla beytinden anlaşıldığına göre Şemî, gönlünü bu şehirde bir güzele vermiştir:

Bursa, Ulucamii

Aldı gönülüm dostlar bir dil-rübâsı bursanuñ
Küy-ı cennet kendüzi hûri likâsı Bursanuñ
G. 103/1

Dostlar, bizzat cennetin kendisi, içinde güzelleri ise huri olan Bursa'nın bir gönül kapıcı güzeli gönülümü aldı.

Sâye-veş kaldum ayakda niçe irişsün elüm
Kendüyi gökde tutar her meh-likâsı Bursanuñ
G. 103/2

"Bursa'nın her bir ay yüzlü güzeli kendisini gökte tutar. Gölge gibi ayakta kaldım, elim ona nasıl erişsin ki?" diye nesir cümlesine çevirebileceğimiz beyitte, güneş-gölge ilişkisi dile getirildiği gibi, şehrin güzelleri övülürken gökyüzünün erişilmezliğinden faydalanılmakta, güzellerin nazlı oluşundan söz edilmektedir.

Güneş ve ayın şekil itibarıyla bir terazinin iki kefesine benzetildiği, güzellerin, güzelliğiyle meşhur Yusuf Peygamber'le karşılaştırıldığı, buldukları yerin ay gibi gökyüzü olduğunun söylendiği şu beyitte de Bursa'nın nasıl güzellerle dolu bir belde olduğu anlatılmaktadır:

Gün gibi mizana gelmiş sanki bir yusuf-cemâl
Âsuman işigi kendü meh-likâsı Bursanuñ
G. 103/5

Sanki Yusuf gibi bir güzel güneş gibi mizana gelmiş; öyle ki Bursa'nın bu ay yüzlü güzellerinin eşiği gökyüzüdür.

Suyu ve Kaplıcaları

Bursa deyince akla gelen mefhumlardan biri de sudur. Su ile Bursa birbirinden ayrılmaz iki sevgili gibidir. Tarihi seyir içinde düşünüldüğünde Bursa havzası sulak bir arazi olarak öne çıkar. Başta Nilüfer Çayı olmak üzere Bursa Ovası'nı sulayan çay ve dereler ile bilhassa yeraltı suları ovanın verimli ve yeşil olmasını sağladığı gibi çeşme, pınar ve kaplıcalar bakımından Bursa'nın çok zengin bir şehir olmasını mümkün kılmıştır. Şair Lâmii Çelebi Nilüfer Çayı için "adeta zamanın resmidir, lâle katarı kıyılarını kırmızıyla süslemiştir. Divane gibi sarhoş, âşık gibi ağlamakta" ifadelerini kullanır. Bursa çeşmeleriyle ilgili ilginç bir anekdot vardır: 17. yüzyıl şeyhülsâmlarından Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, Bursa'ya çeşme yaptırmayı kendisine adeta eğlence edinmiş bir zattır. İhtiyaç olup olmadığını düşünmeden, büyük bir zevk duyarak çeşitli zamanlarda şehre onlarca çeşme yaptırmıştır. Öyle ki Tanpınar, Bursalıların bu çeşmelere hâlâ "Müftü Çeşmeleri" dediğini yazıyor. (Beş Şehir, 118). Bütün bunların bir sonucu olarak Bursa Belediyesi 1931 yılında Bursa'ya "su ve kaplıca şehri" ilan etmiştir. Raif Kaplıanoğlu'nun verdiği bilgiye göre 1530 yılından önce köy olarak gösterilen Kaplıca mevki, 1573 yılında mahalleye dönüştürülmüştür. Bursa'nın eski bir mahallesi olan bu yer, Çekirge'deki kaplıcaların bulunduğu bölgededir.

Bu durum, Lâmii Çelebi'nin meşhur Münazara-i Sultan-ı Bahar Ba Şehriyâr-ı Şita başlıklı şiirinde geçen yer adlarından da anlaşılmaktadır. Şiirde geçen Abıhayat Yaylağı, Kuş Oynağı, Gökdere Vadisi¹, Çamlıca Ayazması², Şakım Efendi Pınarı, Kırkpınar³, Karagöl gibi mevki isimleri bu-

1 Lâmii Çelebi, Bursa Şehrengizi'nde Gökdere Vadisi'nden, "suyunun coşkun ve gü-rültülü akışı ayın kulağını sağır etmiş, hücum eder gibi akması güneşin betini-benzini sarartmıştır" diye bahseder. Suyu âşıkların gönlü gibi saftır.

2 Lâmii Çelebi, Bursa Şehrengizi'nde Çamlıca Ayazması'ndan bahsederken burayı "çimenliklerini meleklerin ektiği, sanavber ağaçlarını yine meleklerin diktiği, cenneti bile mat edebilecek bir yer" olarak tanımlar. Burada bulunan ağaçlar, "anka kuşunun yuva yaptığı" ağaçlardır. ▶

nun açık örneklerindendir. Aynı şair Bursa'nın hamamları ve kaplıcaları için "Hüdayî" sıfatını kullanır. Çünkü bu doğal kaynak suları insan ıca-diyla değil, Allah'ın lütfu ile var olmuşlardır. Kaplıca suyunun öncelikle sıcaklığından bahseden şair, bunu anlatırken "güneşin, havuzun canına ateş vurduğunu" söylemektedir. Şaire göre burası "can parasının geçtiği baştan başa bir cennet pazarıdır."

"Ey Necatî, gönlünü her an lâle yanaklı (sevgili) yağma eder. Zanneder-sin ki (gönül), Bursa şehridir, her zaman ateş yakar" diye nesre çevire-bileceğimiz şu beyitten anlıyoruz ki Bursa, sıcak suları, hamam ve kap-lıcalarıyla meşhur bir yerdir:

Necatî gönlünü her dem ider bir lâle-ruh yağmâ,
Sanasın Bursa şehridür ki yakar her zamân âteş
G.250/7

Burada Necatî, âşığın gönlü ile Bursa arasında bir benzerlik kurmuş; gönlünün güzellerin aşkının ateşiyle yanmasını, Bursa'da hamamlar şehri olarak her zaman külhan yakılmasına benzetmiştir.

Kaplıcanın ateş ve yanmak mefhumlarıyla ve yakıcılığıyla ilgili benzet-me ve kurgulara Prizrenli Şemî'de de rastlarız. Şair bir başka "bursa-nun" redifli gazelinin matla beytinde Bursalı bir güzel tarafından, gön-lünün yakıldığından pek memnundur. Çünkü -bir kaplıcalar şehri olma-sı sebebiyle- Bursa'da yaşamanın gerektirdiği şey yahut bu şehrin âde-ti yanmaktır. Şair, şehrin güzellerini de övmektedir:

Yakdı gönlüm dostlar bir meh-likâsı Bursanuñ
Yanalum yanmak-durur çün muktezâsı Bursanuñ
G. 104/1

Bursa'nın kaplıcaları hakkında müstakil ve on bir beyit uzunluğunda bir gazel yazan Necatî'ye göre kaplıcalar, peri gibi güzellerin bir araya ge-lip yıkandıkları, su ile oynadıkları, yiyip içip güzel vakit geçirdikleri yer-lerdir. Söz konusu gazelin ilk üç beytinde kaplıcanın, peri gibi güzelleri kendisine nasıl çektiği biraz da özentiyle anlatılır:

3 Lâmii Çelebi, Bursa Şehrengizi'nde Kırkpınarlar'ı, "Hızır Peygamber'in ayak bastığı, suyu âb-ı hayat olan bir yer" olarak anlatır. Öyle ki suyundan bir kez içenler Kevser ırmağından vazgeçerlermiş. Her kayanın dibinden su fışkırdığını yine Lâmii söylü-yor.

Bursa, Nilüfer Çayı. Thomas Allom, 1838.

Cennete dönmüştür elkıssa yârân kapluca
Ol periler mecmâ'i ser-çeşme-i cân kapluca

Ayağına varur ola biñ peri gün başına
Var ise bulmuşdurur möhr-i süleymân kapluca

Her halde Kaplıca Hz. Süleyman'ın mührünü bulmuş olmalı ki binlerce peri ayağına varır, güneş ise başına...

Beyitte kaplıcanın, binlerce peri yüzlü güzeli güneşin başına vurması gibi ayağına getirmesinden bahsedilirken bu işi nasıl başardığının üzerinde durulmuş ve "herhâlde Hz. Süleyman'ın mührünü bulmuş" şeklinde yorumlanmıştır. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken husus ise çok eski zamanlardan beri halk arasında perilerin sulak yerlerde ve özellikle böyle hamam, kaplıca veya pınarlarda yaşadıkları inancıdır. Üçüncü beyitte ise aynanın içine alıcı ve şeffaf özelliği -çünkü su da berak ve şeffaftır- vurgulanarak kaplıcaya gıpta edilmektedir:

Âyine gibi perî-peyker semen-sîmâları
Hoş safâlarla çeker bağına 'uryân kapluca
G. 473/1-3

Kaplıca, tıpkı bir ayna gibi peri yüzlü, yasemin suretli güzelleri uryan olarak hoş safalarla bağına çeker:

Ol perî kim suv yakasında perî-tek oturur
Gâyet-i nâzıklığının suv bile yutsa bolur

Bunlara benzer bir beyit de Lâmi'nin Kaplıca şiirinde bulunur. "O ılık su (kaplıca) her an perilerin toplandığı bir yer olduğu için insanın aklını alsa, çaresiz kılsa buna şaşılmaz" diye nesir cümlesine aktarılabilecek olan beyitte su-peri ilişkisinden ve perilerin insan üzerindeki etkilerinden söz edilmektedir:

Çün periler mecmâ'idur ol ılı su her nefes
Ademi itse ne ta'n bî-huş u muztarr kapluca

Kaplıca, İshak Çelebi'nin ifadesiyle sim-ten sevgililerin kaynağı, gönlü hasta âşıkların canlarını dinlendirdikleri yerdir:

Sîm-tenler ma'deni mağbub kânı kapluca
'Âşık-ı dil-hasteler aram-ı cânı kapluca
G. 263/1

İshak Çelebi'nin aynı gazelinde yer alan bir beyte göre kaplıca, insanı yoldan çıkaran bir yerdir. Çünkü orada şehrin güzel delikanlıları, hoş sohbet ve

nüktedanları bir arada bulunurlar. Zevk ve sefaya düşkün olanlar, kaplıca-
nın kıymetini bilirler. Aşağıdaki beyit, kaplıcaların, devrin sosyal yaşamın-
daki yeri hakkında önemli bilgiler içerirken âşık-zahit zıtlaşmasını da dile
getirmektedir:

Cübbe vü destar ehlin müflis ü 'uryan ider
Hace-i şehre unıtdurur dükânı kapluca
G. 263/3

Kaplıca, cüppe giyip destar takan sofuyu müflis ve uryan eder. Şehrin
hocasına dükkânını unutturur.

Aynı düşünceler Prizrenli Şemî'nin Bursa'yı anlattığı gazelinde de söy-
lenmektedir. Şaire göre kaplıca, içindeki havuzu tuzak olarak kullanıp
güzelleri para-pul vermeden elde etmektedir. Gerçekten insanlar ha-
mam ya da kaplıca gibi mahallere üst-başlarını, para-pullarını bırakıp
girdiklerinden şair kaplıcayı çok şanslı biri olarak teşhis etmektedir.
Beyitteki havuzun tuzağa teşbihi ise orijinal bir buluş olarak karşımıza
çıkılmaktadır:

Akçesüz pulsuz kuçar 'uryan idüp dilberleri
Dam idüp gavzın hoş olur kaplıcası Bursanuñ
G. 104/6

Bursa'nın kaplıcası pek hoş olur. Havuzunu tuzak ederek para pul ver-
meden güzelleri soyup koynuna alır.

Aynı hayalin dile getirildiği beyitlerden birisi de yine İshak Çelebi'ye ait-
tir. Bu kaplıca öyle çapkın bir kişidir ki (teşhis), yine gönül götüren sev-
giliyi sinesine çekmiştir:

Bursa şehri kime yana yakıla derdin 'aceb
Sineye çekmiş yine ol dilsitâni kapluca
G. 263/5

Bursa şehri derdini kime yansın, anlatsın acaba? Kaplıca yine o gönül
alan sevgiliyi sineye çekmiş.

Bursa kaplıcaları ile ilgili en orijinal beyitlerden birini Üsküplü İshak
Çelebi yazmıştır. Beyit şöyledir:

Bir meh-i nâ-mihribâna dil virüpdür var ise
Dideden turmaz döker eşk-i revânı kapluca
G. 263/6

Kaplıca, durmadan gözünden yaşlar akıtır. Herhalde vefasız ay yüzlü bir sevgiliye gönül vermiş olmalı.

Beyitte, kaplıcanın kurnalarından akan sular gözyaşına benzetilmiş, ağlamasının sebebi olarak da merhametsiz ve zalim bir sevgiliye gönül vermiş olması gösterilmiştir. Yukarıdaki beyitlerin aksine burada kaplıca açısından mazlum bir âşık portresi çizilmiştir.

Bugün birçok yerde görüldüğü gibi kaplıca veya tabii ve umumi hamamlarda havuzu dolduran su genellikle arslan başı şeklindeki büyük bir kurnadan akar. Hatta bu arslan figürü kaplıca için alem olmuştur. İşte “arslan ağzı” tabir edilen bu kurnalardan su akmasının aslanın “güzelleri gördükçe ağzının suyu akması” şeklinde ifade edildiği Lâmi'nin aşığıdaki beytinde güzel bir lâfız oyunu yapılmaktadır:

Her yaña ağzı suyu arslanların durmaz akar
Ol gözi ahuları itdükce derber kaplıca

Kaplıcanın, insanı dinlendiren, arındıran, eğlendiren, gönlünü açan kısacası cazibe merkezi bir yer olduğuna yukarıda temas edilmişti. Necatî, “kaplıca” redifli uzun gazelinin son beytinde kaplıcayı uzun uzun anlattıktan sonra onun bu özelliklerini “her zorluk sende kolaylaşır” veya “her zorluğu sen kolaylaştırırverirsin” diyerek özetler. Necatî kaplıcayı adeta bir hacet kapısı gibi görmektedir:

Vuslat-ı canân ile şad it Necatî müflisi
Dahi müşkiller senüñ katuñda âsân kaplıca
G. 473/11

Ey Kaplıca, şu her şeyini kaybetmiş Necatî'yi sevgiliye kavuşturmakla şad et. Çünkü senin katında bütün güçlükler kolaylaşır, hallolur.

Pınarbaşı

Eski Bursa'nın en eski ve en önemli suyu Pınarbaşı suyudur. Pınarbaşı suyu önce Çarşaf adı verilen büyük bir haznede toplanır, oradan şehir dağıtımını sağlar. Bursa'nın esas suyu olan bu su birkaç mevkiden çıkar. Genel olarak sert bir su sayılabilir. Pınarbaşı suyunun bir kısmı Yıldırım Bayezit tarafından I. Murat'ın kızı Nilüfer Hatun'a verilmiş idi. Bu suyun önünde tarihî bir çeşme bulunmaktaydı. Su, bir koldan I. Murat'ın sarayına akıtıldığı için buraya “sultan suyu” da denirmiş. Öte yandan Pı-

narbaşı, Bursa'nın güzel köşelerinden ve mesire yerlerinden biri idi. Dolayısıyla, yüzyıllar önce de insanlar için bir çekim merkeziydi. Raif Kaplanoğlu'nun verdiği bilgiye göre "alan, Bursa'nın fethinden itibaren tüm Bursalılar'ın tasarrufunda bir alan olarak kabul görmüştür. Hatta geçmiş yıllarda burasının satışı, böyle bir gerekçe ile geri çevrilmiştir. (.....) Yüksek çınarların altındaki Pınarbaşı kahvehaneleri de çok ünlüdür. Bursa'daki esnaf örgütleri, çıraklıktan ustalığa yükselme törenlerini de burada yapmaktaydı. Bu törenler sırasında kazanlar kaynatılıp yemekler yenirdi." Bölgede aynı adla bir de mahalle vardır. Bursalı Lâ-mii Çelebi, Pınarbaşı için "suyu kalenin önünden akmaya başlar, çeşmesi Nil nehrine benzer, suyu soğuk kış mevsiminde tertemiz ve ılık, yazın sıcak günlerinde ise kar suyu gibidir" der. Bir beytinde yine Şem'î, Pınarbaşı suyunu ab-ı hayatla eş tutmaktadır:

Geh buñarbaşın gehî âb-ı hayâtın gösterür
Gözlerüm yaşıyla ekser mâcerâsı Bursanuñ

Gözlerimden akan yaşlarla Bursa'nın akarsuları bazen Pınarba-Şı'na, bazen âb-ı hayata benzer.

Bu beyitten de anlaşıldığına göre Bursa'nın suyu boldur. Bilindiği gibi macera, cereyan etmek demek olup su yatağı demek olan mecra kelimesiyle aynı köktendir. Şair, gözyaşlarını, Bursa'nın coşkun akan sularına benzetmektedir. Beytin bütününe bakıldığından bir leff ü neşr görülür. Buna göre âşîğın gözyaşları Pınarbaşı'na benzetilirken, Bursa'nın suları da ölümsüzlük suyuna teşbih edilmektedir.

Pınarbaşı'nı anlatan beyitlerden biri de İshak Çelebi'ye aittir:

Var bıñarbaşına seyr eyle periler mecma'ın
'Ayš u 'işretle geçür zevk u safâ eyyâmını

Pınarbaşı'nda perileri seyret de zevk ve safâ günlerini ayş ve işretle geçir!

şeklinde nesre çevrilebilecek olan beyitte, kaplıca bahsinde olduğu gibi bu tür yerlerin peri yatağı olduğu gerçeğine işaret edilmektedir. Bu tür yerler, zevk ehlinin gece gündüz uğrak yerleridir. Genellikle içkili meclisler özellikle bahar ve yaz mevsimlerinde buralarda kurulur. Ekser halk da böyle yerlere pikniğe giderler.

Bursa'da Bayram

Bursa'nın önemli merkezlerinden biri olan Emir Sultan Türbesi ve Mes-cidi'ni Evliya Çelebi anlata anlata bitiremez. Her sene bahar mevsimin-de burada kalabalık bir halk kitlesinin toplanıp erguvan bayramı yaptık-larını ondan öğrenmekteyiz.

Bursa'nın bayramını birer müstakil gazelle anlatan şairler Prizrenli Şem'î ve Üsküplü İshak Çelebi'dir. Bu gazellerde bayramın Bursa'da na-sıl geçirildiği hakkında yakın geçmişte kutlanan bayramları hatırlatan ayrıntılar buluruz. Şem'î, divanında yer alan bir gazelin matla beytinde,

Rûz-ı hicrâna deġiřdi 'ıyd-ı vasl eyyâmını
Bursanuñ her kim bu gün seyr itmedi bayrâmını
G. 178/1

"Her kim ki Bursa'nın bayramını seyretmedi; bayram vaktine ben-zeyen kavuşma günlerini aylık orucuna (günlerine) deġişmiş oldu" demektedir.

Dikkat edilecek olursa beyitte kastedilen bayram, Ramazan bayramıdır. Ramazan ayı boyunca tutulan oruç, beraberinde bazı alışkanlık ve dav-ranışlardan uzak durmayı getirdiğinden bu zaman dilimi aylık günle-rine benzetilir, bayramla ise kavuşma kastedilir. Şaire göre Bursa'da bayram öyle güzel geçmekteymiş ki bunu kaçırana, ayrılığın vuslata ter-cih etmiş olmaktadır.

Aynı durum, Üsküplü İshak Çelebi'nin gazelinin matla beytinde de kar-şımıza çıkar. Şair şöyle demektedir:

Yirine harcandı nakd-i kise-i eyyâmını
Bursa şehrinüñ temâşâ eyleyen bayrâmını
G. 283/1

Bursa şehrinin bayramını temaşa eyleyen kimse, ömür kesesinin akçelerini yerinde harcamış demektir.

Beyitte ömür, bir para kesesine benzetilmiştir. Geçen her gün ise bir akçe gibidir. Keseden çıkarılır ve bir daha keseye koyma imkânı yoktur. Önemli olan parayı doğru yerde, yani doğru şey için harcamaktır. İşte şaire göre bunun yolu veya en azından yollarından birisi Bursa'nın bay-ramını temaşa etmektir. Bayram süresini burada geçiren kişi ömrünün bu birkaç gününü yerinde tüketmiş demektir.

Aynı gazelin ikinci beytinde şair,

Şöyle tezyîn eylemişdür kendüyi her bir güzel
Añma yâ şimden girü hûr-ı cinânuñ nâmını

G. 283/2

“Her bir güzel kendisini öyle bir süslemiş ki artık cennet hurilerinin adlarını sanlarını anma!” derken bayramda insanların güzel elbiselerini giydiklerini anlatmaktadır. Bilindiği gibi Ramazan bayramı olsun, Kurban bayramı olsun, bayram namazı ile birlikte bayram başlar ve insanlar o saatten itibaren en güzel ve en temiz elbiselerini giyerler. Bu öteden beri cari bir âdet halini almıştır. Şaire göre güzel-ler, en güzel elbise ve süsleriyle cennet hurilerini bile kıskandıracak hâdedirler.

Aşağıdaki beyitten, eskiden bayramlarda, bugün Anadolu’da hâlâ cari olan düğünlerde saçı saçmağa benzer bir âdetin olduğunu öğreniyoruz. Öte yandan bu, tam olarak düğünlerde şeker, para vs. saçmak değil de bunun gibi hediyelerle çocukları ve yoksulları sevindirmek şeklindedir. Bugün bile bazı salon düğünlerinde sahneye ilk çıkışlarında damadın, gelinin ayakları altına önü sıra gül yaprakları serptiğine şahit oluyoruz. Beyit şöyledir:

Sîm ü zer saçsun ayağına gül-i nesrîn gibi
Gülşen-i hüsnüñ seven bir serv-i sîm-endâmını
G. 178/3

Güzellik bahçesinin gümüş tenli servi boylusunu seven kimse ayağına gül-i nesrin gibi altın ve gümüş saçsın.

Bilhassa Ramazan ayı bitip de perhiz günleri sona erdiğinde, yani Ramazan bayramına erişildiğinde alkol alışkanlığı olanların kendileri açısından bayrama çok daha büyük ve özel bir önem verdiklerini çevremizden biliriz. İşte bayramın gelmesiyle âşık da kendini şaraba vermiş, hatta şarabı sevgilinin elinden içmiştir. Bayram günü güzellerin kendisine olan ilgi ve ikramı zahidi kıskandıracak düzeydedir. Aşağıdaki beyitte şair, zahide takılarak “eğer güzellerin bana olan ikramını görseydin değil şarap, zehir bile içmeye razı olurdu.” demektedir:

Nûş iderdüñ zehr-ise zâhid degül kim câm-ı mey
Şem’îye dilberlerüñ görseñ eger ibrâmını

G. 178/6

Bayramların bir başka özelliği de ikramın, özellikle de tatlı ikramının ol-
masıdır. Gücü yeten her aile yüzyıllardan beri bayram baklavası yap-
maktadır. Esasen bayram hazırlıkları evlerde günler önce başlar, hele
son birkaç gün hummalı bir hazırlığa girişilirdi. Yaşlı-geç, kadın-erkek
herkes kendisine uygun bir iş tutar, bayramı büyük bir heyecanla kar-
şılardı. Ev, avlu, kapı önüne kadar temizlenir, bayram elbiseleri ha-
zırlanır, çocukların bayram hediyeleri alınır, baklavalar açılıp şerbetle-
ri kaynatılır, özellikle arefe günü mezarlık ziyaretinde bulunulurdu. Ge-
len kurban bayramı ise kurbanın kesileceği kuyunun açılmasına kadar
tüm hazırlıklar yapılırdı. İşte bayram tatlısının hazırlanmasının bu ha-
zırlıklar içinde mühim yeri vardı. Küçük yaşlarda yaz aylarına denk ge-
len bir Ramazan ayının son gününü iki arkadaş erik ağacının altında oy-
natarak geçirdiğimizi, her şey yolunda iken evden gelen şerbet koku-
sunun, sonrasında ise baklava döküldü haberinin bize nasıl da akşamı
zor ettirdiğini hâlâ hatırlarım.

Sevgilinin gözleri bademe, diğer bir güzelin saf teninin şekerli pelte tat-
lısına -ki şeffaf görüntüsü ve tiril tiril titremesiyle güzel bir tatlıdır- be-
zenilmektedir. Tatlının bademlisinin yapıldığını biz de buradan öğren-
mekteyiz:

Yar bir nazük-beden dildâra göz dikmiş yine
Sükkeri pâlûdeye sarf eylemiş bâdâmını
G. 283/8

Sevgili, gözünü nazik bedenli bir dildâra dikmiş. Gözleri bademini
şekerli bir pelteye sarf etmiş.

İshak Çelebi'nin anlattığı bayram yeri salıncakların ve dönme dolapla-
rın kurulduğu, kesif bir kalabalığın toplandığı, adeta panayırı andırır bir
yermiş. Aşağıdaki beyitte, bayram yerine kurulan salıncak, ipleriyle
birlikte, ahu gözlü sevgiliyi avlamak için etrafa tuzak kuran biri olarak
teşhis edilmiştir. Bend kelimesi tutmak anlamının yanı sıra; bağ, buka-
đı, boğum, düğüm manalarına gelir. Beyitte bir av-avcı sahnesi izlen-
mektedir:

Sen gözi âhûyı sayd itmek diler bir bend ile
Turmaz etrafa salar her bir salıncak dâmını
G. 283/4

Her bir salıncak, durmayıp etrafa tuzak kurarak sen gözleri ahuyu
bir bend ile avlamak ister.

Bir başka beyitte de dönme dolaptan bahsedilmektedir:

Bindi dolâba nigârum gitdi sandum dimege
'İd bezminüñ melekler gûşına peygâmını
G. 283/5

Sevdiğim dolaba binip gidince bayram bezminin haberini meleklerin
kulağına demeye (meleklerle söylemeye) gittiğini sandım.

Bayram alanı kalabalık olur. Bayram günleri herkes işini gücünü bırakıp
çocuk-çocuk bayramı yaşamaya giderler. Aşağıdaki beyitte şair bayram yerinin
ne kadar kalabalık ve coşkulu olduğunu mübalağa yoluyla anlatmaktadır. "Her bir
melek, felekde bayram yerini seyretmek için gelmiş. Çok kalabalık olmuş, aman
göğün damını yıkmasınlar" şeklindeki nesir cümlesine aktarabileceğimiz beyit şöyledir:

'İdgâhuñ seyrine gelmiş felekde her melek
Yıkmasunlar hayli kesret var sipihrûñ tâmını
G. 283/7

Kalabalığın bu coşkusuna melekler de ortak olmak isteyince felek damnında
bir hayli kesret meydana gelmiş. Burada felek, bir bina gibi düşünülmüş veya
dünya evinin çatısı gibi tasavvur edilmiştir. Bayram yerini seyre çıkaran
melekler o kadar çokmuş ki gökyüzü çatısının çökmesinden endişe edilir.
Tahmin edilir ki eskiden yapılar genellikle kerpiçtendi; çatıları da o nispeteydi.
Fazla ağırlık bindiğinde ise çökmesi kaçınılmaz olurdu. Hatta Anadolu'nun
birçok yerinde her kış çok evin veya ahırın damı, fazlaca yağın etkisiyle
çökmektedir. Burada beytin anlattığı ise bayram sevincinin yüksek düzeyde
oluşudur.

Bursa hakkındaki son sözü, Lâmii Çelebi'ye söyletmek isteriz. Münşe-
at'ın XX. Mektubunda şöyle der: "Ölüsi Bursanuñ yigdür dirisinden kalan
şehirüñ."

Metinler

Prizrenli Şem'î / G. 103

Aldı göñlüm dostlar bir dil-rübâsı Bursanuñ
Kuy-ı cennet kendüzi hûrî likâsı Bursanuñ

Sâye-veş kaldum ayakda niçe irişsün elüm
Kendüyi gökde tutar her meh-likâsı Bursanuñ

Geh Buñarbaşın gehi âb-ı hayâtın gösterür
Gözlerüm yaşıyla ekser mâcerâsı Bursanuñ

La'lden mîve getürmiş serv-i siminler biter
Hâki cevher ruġ-perverdür hevâsı Bursanuñ

Gün gibi mîzana gelmiş sanki bir Yusûf-cemîl
Âsumân işigi kendü meh-likâsı Bursanuñ

Akçesüz pulsuz kuçar 'uryân idüp dilberleri
Dâm idüp gavzın hoş olur kaplucası Bursanuñ

Bir içim suyından odlu olmaduk Şem'í anuñ
Gün gibi yakdı velí her bî-vefâsı Bursanuñ

Prizrenli Şem'î / G. 104

Yakdı göñlüm dostlar bir meh-likâsı Bursanuñ
Yanalum yanmak-durur çün muktezâsı Bursanuñ

Şehri güلزâr-ı İrem yaylaġı Firdevs-i berîn
Gösterür iki cihan zevkın safâsı Bursanuñ

Yâr didârın görüpdür ol safâdan germ olup
Cenneti 'aynuna almaz kaplucası Bursanuñ

Câm elinde Cem gibi geçmiş mahabbet tahtına
'Âlemüñ sultânıdur her bir gedâsı Bursanuñ

Başuña odlar yakar mihrüñ suyar meh-pâreler
Şem'iyâ ah itme götürmez hevâsı Bursanuñ

Prizrenli Şem'î / G. 178

Rûz-ı hicrâna deġiřdi 'ıyd-ı vasl eyyâmını
Bursanuñ her kim bu gün seyr itmedi bayrâmını

Birbiriyle merhabâdan elleri degmez göñül
Sen bu gün umma güzellerden mahabbet câmını

Sîm ü zer saçsun ayaġına gül-i nesrîn gibi
Gülşen-i hüsnüñ seven bir serv-i sîm-endâmını

Hâle vü encüm degül yüksek uçanlar saydına
Mâh kurmuş dane-i sîm-ile zerrîn damını
Gülşen-i bâğ-ı cemâlün sevdi gönlüm bülbüli
Bir lebi gonca yüzi gül gözleri bâdâmını
Nûş iderdün zehr-ise zâhid degül kim câm-ı mey
Şem'îye dilberlerün görseñ eger ibrâmını

Üsküplü İshak Çelebi / G. 263

Sîm-tenler ma'deni mağbub kânı kapluca
'Âşık-ı dil-hasteler aram-ı cânı kapluca
Sohbetinde germ olup cân u gönüller nerm olur
mürdeye virür hayât-ı câvidânî kapluca
Cübbe vü destar ehlin müflis ü 'uryan ider
Hace-i şehre unitdurur dükânı kapluca
Kendüye ısındurupdur kucmaduk dilber mi var
'Ayş u 'işret güninün rind-i cihânı kapluca
Bursa şehri kime yana yakıla derdin 'aceb
Sîneye çekmiş yine ol dilsitânı kapluca
Bir meh-i nâ-mihribâna dil virüpdür var ise
Dîdeden durmaz döker eşk-i revânı kapluca
Göñli mir'atında levh-i sîmgun-ı gavzda
Nakş idüpdür suret-i hür-ı cinanı kapluca
Havzı gûyâ dağdur sîmîn-bedenler penbedür
Lâle-veş saklar derûn-ı dilde anı kapluca
Soyınup 'uryân olayın yolına nem var ise
kucdurursa baña ishak ol fûlanı kapluca

Üsküplü İshak Çelebi / G. 283

Yirine harcandı nakd-i kîse-i eyyâmını
Bursa şehrinün temâşâ eyleyen bayramını
Şöyle tezyîn eylemişdür kendüyi her bir güzel
Añma ya şimden girü hür-ı cinânun nâmını

Merhâbâ ey serv-kad diyü elin sunmış çınar
Gözle ya ol ham-destün dilbere ikdamını
Sen gözi ahuyı sayd itmek diler bir bend ile
Surmaz esrafa salar her bir salıncak damını
Bindi dulaba nigârum gitdi sandum dimege
’İd bezminüñ melekler gûşına peyâmını
Var bînarbaşına seyr eyle perîter mecma’ın
’Aş u ’işretle geçür zevk u safâ eyyâmını
’İd-gâhuñ seyrine gelmiş felekde her melek
Yıkmasunlar haylí kesret var sipihrûñ tâmını
Yâr bir nâzük-beden dildâra göz dikmiş yine
Sükkerî pâlüdeye sarf eylemiş bâdâmını
Devletüñde begligi vardur salınsun dostum
Nuş iden mey-gûn lebüñ câm-ı sürûr-encâmını
Soralum ’ayb olmasun bir lahza ârâm it begüm
Görmedüñ mi kanda gitdi göñlümüñ ârâmını
Âsum.ndan bir nidâ gelmiş dimiş dilberterüñ
Cümlesi ishaka virsün busesi in’amını

Necatî / G. 473

Cennete dönmişdürür elkıssa yârân kapluca
Ol perîter mecma’ı ser-çeşme-i cân kapluca
Ayağına varur ola biñ perî gün başına
Var ise bulmuşdurur möhr-i süleymân kapluca
Âyine gibi perî-peyker semen-sîmâları
Hoş safâlarla çeker bağına ’uryân kapluca
’Aşık-ı didar olub gördüğü mahbube akar
Germ olub gün yüzlülerle sürdi devrân kapluca
Şükr kim sakalluya cennetde yir yokdur dimez
Dopdoludur bağı-ı rıdvân gibi ğilmân kapluca
Kendüyi vakf eyleyüb yollar gözetmezdi müdâm
Ger halîfullah gibi sevmese mihmân kapluca

Anadan doğma olur her kim gelirse katuña
Bârekallâh ey bu gün her derde dermân kapluca

Çünkü sen Bursada olduñ 'âleme def'ü'l-melâl
Dâim âbâdân olasin şâd ü handân kapluca

Eski yeñi saña hıdmet-kâr olımaz gerçi kim
Pîr ile pîr olduñ oğlan ile oğlan kapluca

Ka'inât içinde bursacık gibi bir dânesen
Dâm ider gerçi seni erbâb-ı 'irfân kapluca

Vuslat-ı cânân ile şâd it Necâtî müflisi
Dahi müşkiller senüñ katuñda asan kapluca

Sunuş

Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıl Divanlarında İstanbul

Fatma Meliha ŞEN*

Önemli kara ve deniz yollarının üzerinde bulunan İstanbul, dünyanın en önemli şehirlerinden birisidir. Kuruluşu ile ilgili tespit edilen ilk tarih M. Ö. 659 yılıdır. M. S. 73'te Roma hâkimiyetine giren şehrin Batı Roma ile bağlantısı 325'teki İznik Konsili'nden sonra kopma noktasına gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi ile İstanbul için yeni bir dönem başlar. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin merkezi olması siyasi öneminin artmasına yol açmıştır. Fatih ile başlayan imar faaliyetleri, inşa edilen camiler ve diğer yapılar şehrin görünüşünü tamamen değiştirmiştir. Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının sanata ve özellikle şiire verdikleri önem, şehrin sanat merkezi hâline gelmesine yol açmıştır.

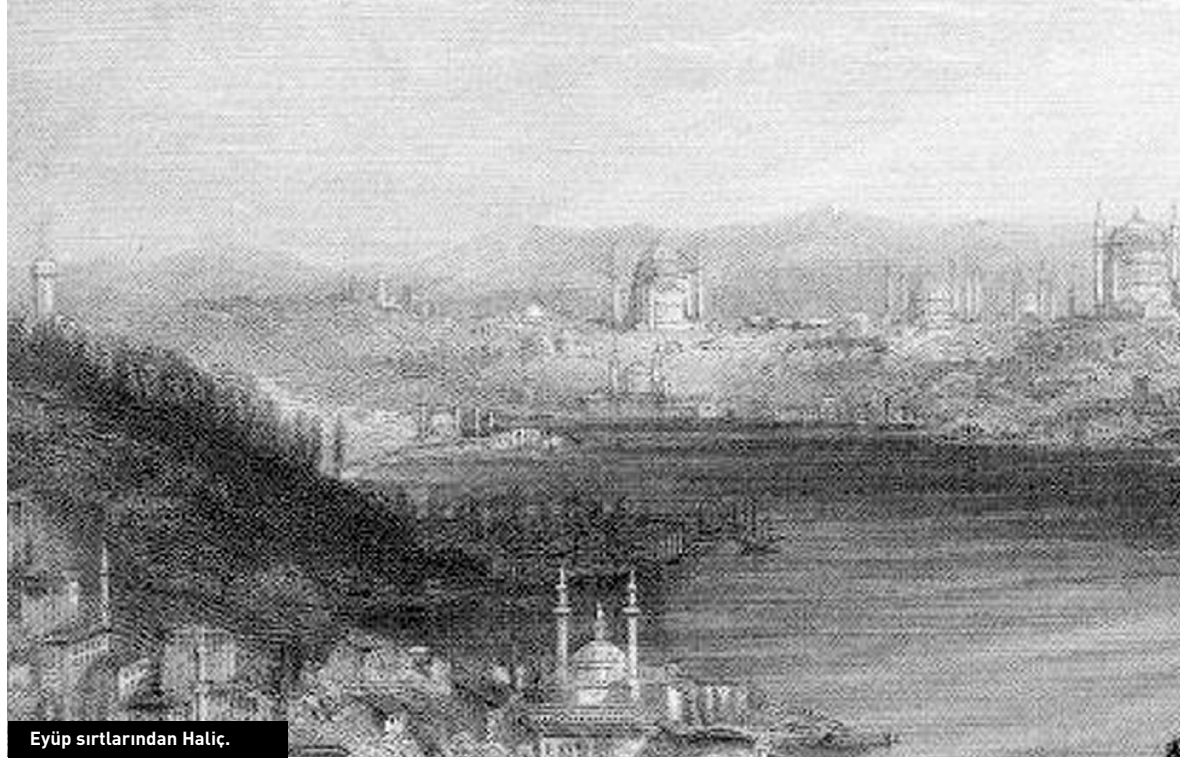
XV. ve XVI. yüzyılda yaşayan şairlerin divanlarını incelediğimizde İstanbul adının zikredildiği bazı beyitlere rastlamaktayız. Bu beyitlerde şehir ile ilgili değişik özelliklere dikkat çekilmektedir. Şiirlerin yazılma amacı genellikle şehri tasvir etmek değildir. Şairlerin başka bir vesile ile yazdıkları beyitlerde İstanbul daha çok benzetme unsuru olarak anılmaktadır:

Zahm-ı sînem göz olup dîde-i bînâya bakar
Revzen-i kasr-ı Sitanbul gibi deryâya bakar

Bâlî

Gönlümün yarası göz haline gelmiş, İstanbul sarayının pencereleri gibi gözlerime bakar.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, 2002. "Tacizade Cafer Çelebi Divanı'nda XV. ve XVI. asır Osmanlı Toplum Hayatı"

Eski şiirimizde şairlerin (âşıkların) gönülleri yaralıdır. Bu beyitte Bâlî, gönül yarasının göz hâline geldiğini, bu acı yüzünden gözlerinden yaşlar aktığını söylemektedir. Kısacası, şairin durmadan ağlayan gözleri ile İstanbul boğazı, yaralı gönlü ise boğaza bakan binaların camları arasında ilgi kurulmuştur.

Bahr-i eşkümdür viren hüsn-i Sitanbul' uña fer
Bâ is-i âbâd-ı Bagdâd oldı lâ-büdd nehr-i Şat
Bâlî

Güzellik İstanbul'una güzellik veren benim durmadan akan gözyaşlarımdır. Şüphesiz Dicle nehri Bağdat'ın mamur olmasına vesile olmuştur.

Bu beyit de Bâlî'ye aittir. Şair yine akan gözyaşlarından bahsederek bunları boğaza benzetmiştir. Hatta İstanbul şehrine güzellik verenin –Bağdat'ı mamur eden Dicle gibi- bu yaşlar olduğunu ifade etmiştir.

Âşinâsından Stanbul'un kesildüñ Nev'iyâ
Tig-i bürrân oldı bu deryâ-yı 'ummân arada
Nev'î

Ey Nevî, İstanbul'daki tanıdıklarından ayrı düştün. Bu büyük deniz arada keskin bir kılıç oldu.

Eski şiirimizde su ile kılıç genellikle birlikte zikredilir. Bunun en önemli sebebi kılıçların demire su verilerek çelik hâline getirilmesidir. Ayrıca parlatılmış kılıcın görünüşü, keskin kılıcın hızlı hareketleri de önemlidir. Nevî yukarıdaki beyitte İstanbul'daki dostlarından ayrı düştüğünü, boğazı keskin bir kılıca benzeterek ifade etmektedir.

Bârû-yı hatt ki bahr-i melâhat kenâresi
San şâh-ı şehri-i hüsne Sitanbul hisârdur
Bâî

Senin kale duvarına benzeyen sakalların güzellik denizinin kenarındadır. Bu görüntü güzellik ülkesinin padişah için yapılmış İstanbul surlarını hatırlatır.

Beyitte güzel bir yüz tasvir edilmektedir. Yüzün yanak kısımları deniz, etrafındaki sakallar ise deniz kenarına yapılmış surlardır. Bu surların yapılma sebebi güzellik ülkesinin padişahını tehlikelerden korumaktır. İstanbul'u çevreleyen surların da inşa edilme sebebi aynı değil midir? Şairler İstanbul'un sadece dış görünüşünden değil, insanlarından da bahsetmiştir. Bâkî bunların başında gelir:

Serv-kâmetler iki yanın alurtar yoluñ
Râh-ı gül-zâre döner yolları İstanbuluñ

Bâkî

Servi boylu güzeller yolun iki tarafına dizilmişler, İstanbul'un yolları gül bahçesinin yoluna dönmektedir.

Eski bahçelerde yolların kenarları ağaç dikilerek belirlenirdi. Bunun için daha çok servi ağaçlarının tercih edildiğini biliyoruz. Bâkî, İstanbul sokaklarının güzeller ile dolduğunu ifade etmek için yolların kenarlarında biriken insanları servi ağaçlarına benzetmekte, muhtemelen baharın gelmesiyle meydana gelen kalabalığa dikkat çekmektedir.

Dil-rübâlarla 'aceb kesreti var her yoluñ
Geçemez hüblarından göñül İstanbuluñ

Bâkî

Her yol gönlü kendisine çeken güzeller ile dolmuştur, gönlün İstanbul'un güzellerinden vazgeçmesi mümkün değildir.

Bâkî bu beyitte de İstanbul'un her tarafının insanın aklını başından alacak kadar güzel insanlarla dolduğunu şaşkınlıkla ifade ediyor. Ayrıca, gönlünün bunlara takılıp kaldığını da söylemektedir. Ayrıca "geçemez" kelimesinin kalabalık yüzünden yürümekte zorluk çeken bir insanı da tasvir ettiğini tahmin edebiliriz.

Kılmaz vefâ 'ulûfeleri pâre meclise
İstanbulunsa 'ahdi yıkan bî-vefâsı bol

Âlî

Meclisimizde vefa maaşları (ulufeleri) para etmemekte (geçmemektedir), İstanbul'un ise önce vaad edip sonra sözünde durmayanları çoktur.

Gelibolulu Âlî müderris olmak istediği hâlde kâtip olarak değişik yerlerde bulunmuş, hayatının son dönemlerinde ise sancak beyliği yapmıştır. İstanbul'dan uzakta geçirdiği yıllar boyunca onun bu şehirde yaşamak istediği malûmdur. Yukarıdaki beyitte İstanbul'da yaşayan bazı insanları eleştirdiği açıktır.

Var gerçi pîri her yoluñ dânâsı çok Sitanbuluñ
Ammâ senüñ 'Âlî kuluñ sâhib-edâdur sevdüğüm

Âlî

Her ne kadar her yolun bir pîri, İstanbul'un bilgili insanı çoksa da, sevdiğim, senin Âlî ismindeki kulunun edası başkadır.

Âlî bu beyitte her işin bir bileni olduğunu söylemekte, İstanbul şehrinde bunların sayısının hiç de az olmadığına dikkat çekmektedir. Bir görev gelmek istediği anlaşılan şairin bütün bunlara rağmen kendisinin başka bir tarzı olduğunu, bunun da tercih edilme sebebi olması gerektiği konusunda ısrarcılığı açıkça ifade edilmektedir.

Şehr-i İstanbul u Bursada çoğ itdük cüst ü cû
Bulmaduk aslı-y-ile olmuş mürebbâ
Meâlî

İstanbul ve Bursa şehirlerinde çok aradık sorduk ama gerçekten eğitilmiş birini bulamadık.

Şair Meâlî alaylı üslubu ile tanınan bir şairimizdir. Yukarıdaki beyitte de bu özelliğini gözler önüne sermekte ve İstanbul, Bursa gibi şehirlerde çok aramasına rağmen, hakikatten eğitilmiş bir insan bulamadığını söylemektedir.

Ol efdal-i fuzalâ kâdi oldı buldı tamâm
Fesâddan yine emn ü emânî İstanbul

Kadri Efendi kâdî-i taht-ı şeh-i cihân
Emîr-i cünd-i ahâli emîn-i şer'-i Resûl
Zâtî

Ol faziletlielerin en faziletlisi kadı oldu, İstanbul yine fesattan kurtuldu ve emniyet hâkim oldu. Cihan şahının taht şehrinin kadısı Kadri Efendi, Allah'ın resulünün şeriatının emini, askerlerin emiri.

Zatî bu kasidesini Kazasker Kadri Efendi için yazmıştır. Şairin ifadesinden Kadri Efendi'nin vazifeye başlaması ile İstanbul'a güvenlik meselesinin ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Hüsn ile mecmu'-ı 'âlemde çıkarmışdur 'âlem
Tahtı ol şah-ı cemalûñ behcet İstanbuldur
Zâtî

O güzellik padişahının taht şehri güzellik İstanbuludur, o bu güzellikle bütün âlemde bayrağını çıkarmış, hâkimiyetini ilan etmiştir.

Bayrak hâkimiyet sembolüdür. Topraklar üzerinde dalgalanan bayrak, devletin bağımsızlığını ifade eder. Zâtî güzelliğinden bahsettiği kişinin, bütün güzellerin sultanı olduğunu, bunun da bütün âlemde onun bayra-

ğının dalgalanması nedeniyle kabul edildiğini açıklar. Ayrıca bu kişi İstanbul gibi güzellik ülkesinin taht şehrinde yaşamaktadır.

Sitanbul pây-tahtında durur şâhâne dîvânı
Dahi nev-restedür ammâ ki ma'lûm-ı ekâbirdür
Âlî

Her ne kadar yeni yetişmiş olsa da bütün büyüklerin bildiği gibi onun İstanbul payitahtında padişahlara yakışır bir divanı (meclisi) vardır.

Bu beyitte de İstanbul'un padişahın ikamet ettiği şehir yani payitaht olmasından söz edilmektedir. Ayrıca devlet kararlarının alındığı divan da buradadır.

Olalı sen pâdişâh-ı taht-ı İstanbûl-ı hüsn
Taht-gâh-ı şâh-ı dildür serverâ Tebrîz-i 'ışk
Zâtî

Ey server, (komutan), sen güzellik İstanbul'unun tahtının padişahı olduğundan beri aşk Tebrizi gönül padişahının başkenti olmuştur.

Yapıldı lutfuñ ile cümle kulûb-ı harâb
Niteki devlet-i şâh ile şehir-i İstanbul
Zâtî

İstanbul'u padişahın teşrif etmesi gibi, senin lütfun ile bütün harap olmuş gönüller onarıldı.

Herhangi bir nedenle şehir dışında bulunan padişah İstanbul'a gelince, bazen günlerce süren kutlamalar yapılarak karşılanırdı. Gündüz yapılan şenlikler, geceleri şehrin aydınlatılmasıyla devam ederdi. Yukarıdaki beyitten şehrin görünüşünün güzelleşmesi için, bakıma muhtaç yerlerin de tamir edildiği, buradan da sevgilinin bir lütufta bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun kendisi yüzünden perişan olan insanlara dönüp bir kere bakması olduğunu tahmin edebiliriz. Çünkü padişahın geçeceği yolların bakımının yapılması, onun oradan sadece bir kere geçmesi ve ihtimal ki buralara dikkatle bakması içindir. Sevgili de şehre gelen sultan gibi, etrafta şöyle bir görünmüş, kendisi yüzünden perişan olmuş gönülleri mutlu etmiştir.

Makdeminden sahn-ı İstanbul buldı zîb-ü-ferr
Nitekim 'âlem bulur hüsn-ü-bahâ gelse bahâr
Câfer Çelebi

Baharın gelmesiyle dünyanın güzelleşmesi gibi, senin teşrifinle İstanbul güzelliği buldu.

İlkbahar ile güneş daha fazla görünür, dünya aydınlanır, çiçekler açar. Câfer Çelebi padişahın İstanbul'a gelmesiyle düzenlenen şenliklere dik-kat çekmekte ve bu durumu baharın gelmesine benzetmektedir.

Mübârek ide İstanbul'a makdemüñ Mevlâ
Salâh u sulha mübeddel ola fesâd-ı enâm
Nevî

Allah senin İstanbul'a gelmeni mübarek etsin çünkü insanlar ara-sındaki fesat yerini barış ve emniyete bıraktı.

III. Mehmed'in Eğri seferini tebrik için yazılan bir kasidede bulunan beyitten, padişahın seferde bulunduğu esnada İstanbul'da bazı karışıklıkların çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü şairin de ifade ettiği gibi sultanın şehre gelmesiyle âsâyiş yeniden temin edilmiş ve halk huzura kavuşmuştur. Bunun için şair şükretmektedir.

Sitanbul ol Şeh-i Yûsuf-likâsız
Hemân üstü açık zindâna benzer
Hayâlî

İstanbul, o Yusuf yüzlü padişahın bulunmadığı zamanlarda üstü açık zindana benziyor.

Bu beyit, Hayâlî'nin Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı bir kasidede bulunmaktadır. Kastedilen Yusuf Peygamber kadar güzel yüzü olan padişah Kanuni Sultan Süleyman'dır. İstanbul'un surlarla çevrili olması onun zindana benzetilmesine yol açmıştır. Fakat bu şehrin zindandan farkı üstünün açık, yani aydınlık olmasıdır. Çünkü zindanlar karanlıktır.

Şairlerin bazıları da buldukları başka şehirler ile İstanbul'u karşılaştırmışlardır:

Gözlerüm giryân iden cânânı añdum ağladum
Şehr-i sabrı seyle virdüm anı añdum ağladum

Gördi yaşum tola geldi gözleri köprilerün
Ebr-veş ol âfet-i devrânı añdum ağladum

Tunca sanmañ yol basup merdümler alan kanlu su
Kûh-ı fûrkatde bugün yârânı añdum ağladum

Seyle virdüm Edrine gibi karârum şehrinin
Ol Sitanbuldaki sultânı añdum ağıladum
Zâtî

Gözlerimi yaşlar içinde bırakan sevgiliyi anıp ağıladım. Sabır şehri-
ni sele verdiği mi hatırladım ağıladım.

Köprülerin gözleri gözyaşlarının taşıdığı gördü, bulut gibi o zama-
nın âfetini andım ağıladım.

Yolları basıp insanları öldüren kanlı suyun Tunca nehri olduğunu
zannetmeyin, ayrılık dağında sevgiliyi andım ağıladım.

Ağırbaşlılık şehri Edirne gibi sele verip İstanbul'daki sultanı (sev-
giliyi) anıp ağıladım.

Yukarıdaki beyitlerde Zâtî'nin Edirne'de bulunduğu anlaşılmaktadır.
Edirne şiiirlerimizde daha çok yağmurları ve etrafında bulunan nehirle-
rin taşmasıyla meydana gelen seller ile birlikte anılır. Şair, İstanbul'dan
ayrı kaldığı için sürekli gözyaşı dökmekte olduğunu, bu durumun Edir-
ne'nin sellerine benzediğini belirtmektedir. İnsanlar ise bu durumu bil-
mediklerinden, gördüklerinin yağmurun sonucu olduğunu düşünmek-
tedir. Şairin hasretiyle gözyaşı döktüğü kişi padişah ya da onun kadar
sevdiği biri olabilir.

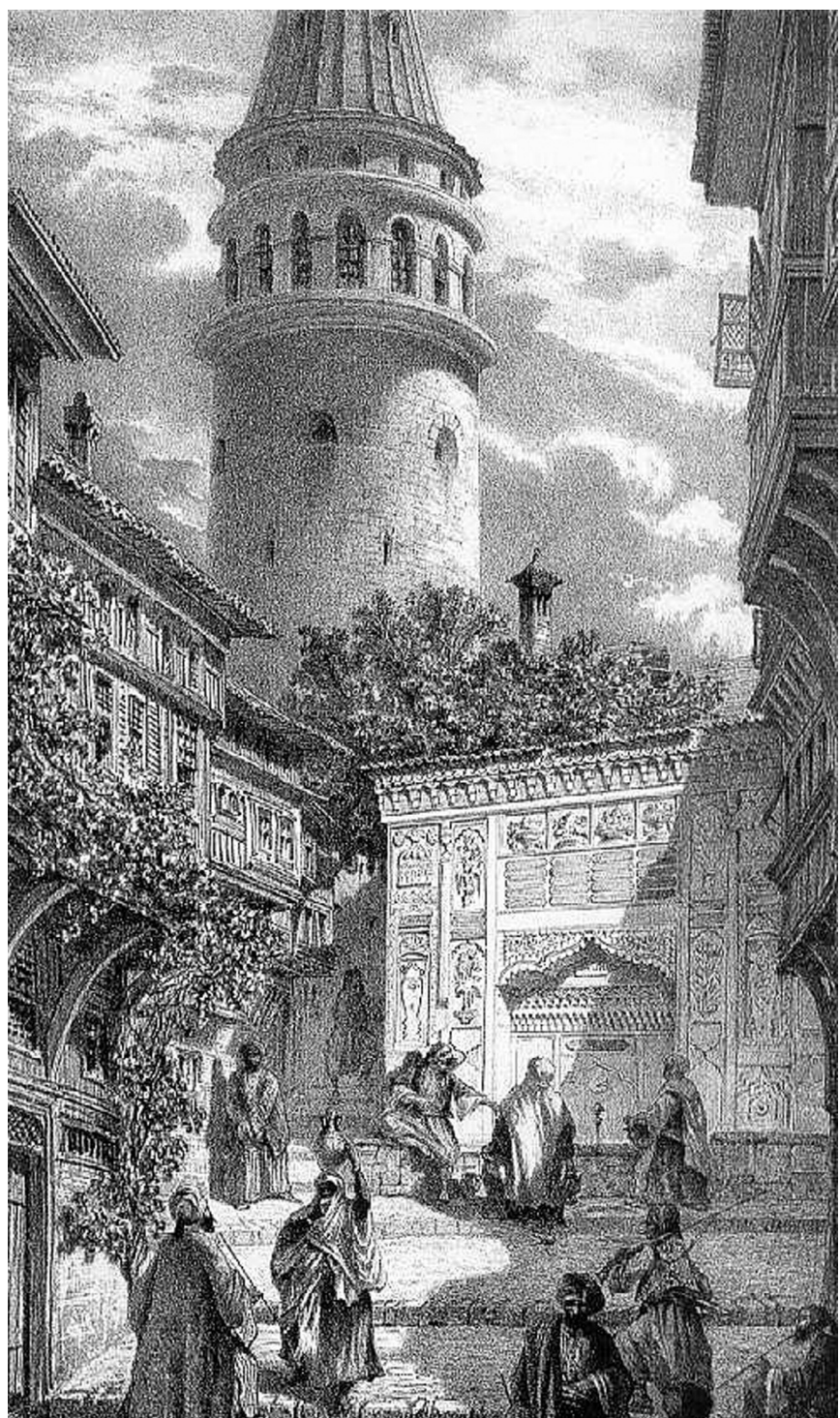
Şair Bahtî'de İstanbul ile Edirne'yi karşılaştırmaktadır:

Edirne şehri gibi gerçi şehir-i bî-bedel olmaz
Yine ammâ bu dünyâda Sitanbul'a bedel olmaz
Egerçi hûb olur gâyetle ayvası anuñ ammâ
Sitanbul'uñ sulu şeftâlûsı gibi güzel olmaz
Anuñ berg-i çenârın basdı berg-i tîn-i İstanbul
Kimesne dimesün kim dünyede el üzre el olmaz
Mahalsüz varmışuzdur dime ol şehre sakın iy dil
Zamânında irişdük hak bu kim böyle mahall olmaz
O şehir-i dil-güşânuñ vasfına dendi gazeller çok
Velî Bahtî senüñ nazmuñ gibi rengîn gazel olmaz

Bahtî

Her ne kadar Edirne şehrinin benzeri yoksa da dünyada İstanbul'a
benzer olamaz.

Onun her ne kadar ayvası güzel olsa da İstanbul'un sulu şeftalisi gi-
bi güzel olmaz.

Dünyada kimse el üstüne el olmaz demesin çünkü İstanbul'un çınarının tozu (balçığı) Edirne'nin çınar yaprağını kapladı

Ey gönül sakın bu şehre zamansız varmışız deme, gerçek şu ki zamanında gelmişiz ve buna benzer yer olmaz.

O gönül açan şehrin vafına çok gazeller söylendi fakat Bahtî senin güzel nazmın gibi gazel olmaz.

Amrî de Edirne'de bir güzele bağlandığı için İstanbul'a dönemediğini aşağıdaki beyitlerle anlatmaktadır:

Edirne dilberlerinden bir güzel sevdüm yine
Hüsni ili serverlerinden bir güzel sevdüm yine
Göreyin bu şehri dilberlerle âbâdan ola
Kim perî peykerlerinden bir güzel sevdüm yine
Bu gülistânun ki âşıklar temâşâgâhıdır
Serv-i sîmîn-berlerinden bir güzel sevdüm yine
Gözüme görünmez oldu cennetiñ hûrleri
Şehr meh-manzarlarından bir güzel sevdüm yine
'Amriyâ Kostantiniye 'azmine tâkat kanı
Edirne dilberlerinden bir güzel sevdüm yine
Amrî

Ey Amrî, yine Edirne güzellerinden birini sevdim, Kostantiniye şehrine gitmeye takat kalmadı.

Gelibolulu Sun'î'nin sevdiği ise İstanbul'dadır. Bu yüzden memleketi Gelibolu'dan ayrılmak gerektiğini ifade ediyor:

Sun'î bir hûb sever şehr-i Sitanbul içre
Geliboludan aña şimdi ferâgat düşdi
Sun'î

Gelibolulu Sun'î ise Amrî'nin aksine İstanbul'a gitmek istemektedir.

Geçmiş ki hayf Mihrî Amasiyyede ömrün
Kostantinede âkilisen gitme kal imde
Mihrî

Ey Mihrî, yazıklar olsun ömrün Amasya'da geçmiş, akıllıysan bundan sonra İstanbul'a gitme.

Ömrü Amasya'da geçen Mihrî bundan pişmanlık duymaktadır ama artık geç kalmıştır, İstanbul'a gitmesi mümkün değildir.

Değişik şiirlerden yaptığımız alıntılarda Bâkî dışında doğrudan İstanbul'a

bul'dan bahsedilmemektedir. Fakat Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi'nden aldığımız aşağıdaki parçada İstanbul tasvir edilmektedir:

İrişdi hâtif-i kudretten âvâz
Didi ihmâl kılma vaktidür yaz

Gaybdan bir ses duyuldu ve "İhmal etme, (şimdi) zamanıdır, yaz." dedi.

Husûsâ uşbu şehr-i 'işret-âbâd
Olupdur şehr-i İstanbul ana ad

Özellikle adı İstanbul şehri olan bu işret dolu şehri (yaz).

Ne şehr ol kim anın her beyti mâ'mûr
Kusûrın bildi cennetden görüp hûr

O nasıl bir şehirdir ki her evi bakımlıdır, onu cennetten gören huri-ler kendi kusurlarının farkına vardılar.

Bahârî bâğ-ı cennetden nümûne
Açılır gûlsitâni gûne gûne

Onun bahar mevsimi cennet bağlarını hatırlatır, çeşit çeşit gülbah-çesi açılır.

Sehî-kâmetler ile zeyn olupdur
Kenârı mecma'ü'l-bahreyn olupdur

Onun içi servi boylu güzeller ile süslüdür, kenarı ise iki denizin kavuştuğu yerdir.

Açılmış bahra anun nice bâbı
Kanad açmış sanursın murg-ı âbî

Onun pek çok kapısı kanat açmış su kuşları gibi denize açılır.

Ne hüsn-i hulki var yâ Rab bu şehrün
Göricek anı akdı gönli bahrün

Yâ Rab bu şehrin ne kadar güzel tabiatı var; onu görür görmez denizin gönlü ona aktı.

Olup hüsn ile bir mahbûb-ı zîbâ
Gümiş halhâldur pâyında deryâ

O güzelliği ile süslü bir mahbuptur ve deniz onun ayağındaki gü-müş halkadır.

Vücûdı hâtem-i möhr-i Süleymân
Aña bir halka-i sîm oldu 'ummân

Onun görünüşü Hz. Süleyman'ın mührü gibidir ve deniz onun gü-müş halkasıdır.

Sa'âdet mâhîdur bu şeh-r-i meşhûr
Şeref gökinde aña hâledür sûr

Bu meşhur şehir mutluluk ayıdır, onun bulunduğu şeref gökyü-
zünde sur ayın çevresindeki hâle gibidir.

İdenler sûr-ı memdûdını manzar
Didi sîmîn kemerlü hûba beñzer

Onun uzun hisarını görenler "Burası gümüş kemerli güzele benzi-
yor." dediler.

Çeküp bir dayire teshîr kılmış
Perî-peykerleri nahcîr kılmış

O (büyücülerin yaptığı gibi) bir daire çizip peri kadar güzel yüzlüle-
ri yaban keçisi gibi onun içine hapsedmiş.

Leb-i deryâ ruh-ı cânana beñzer
Bedenler cümle-i dendâna benzer

Denizin kenarı sevgilinin yanağına, surların bedenleri ise sıra hâ-
lindeki dişlere benzer.

Ruh-ı cânândan mihr ola sanmış
Hevâya uyuban suya tayanmış

(O) sevgilinin yanağından merhamet (=sevgi) beklemiş, boş arzuya
kapılıp sudan destek aramış.

N'ola cennet dir isem aña her bâr
Görür 'ışk ehli anda çünkü dîdâr

Her seferinde ona cennet desem ne olur? Çünkü aşk ehli orada
her an sevgilinin yüzünü görür.

Ne hâsiyyet virüpdür aña gerdûn
Olur her serv-kaddûñ tab'ı mevzûn

Acaba felek buraya nasıl bir özellik veriyor? (Çünkü) bütün servi
boyluların mütenasip vücudu vardır.

Okur mey sohbetinde her perî-ves
Bir ayağ üstine biñ şîr-i dikleş

Mey sohbetlerinde her peri yüzlü güzel bir ayak üzerinde durarak,
gönlü peşinden sürükleyecek kadar güzel bin tane şiir okur.

Bu demlerde derilüp her semen-ten
Komazlar dâmen-i deryayı elden

Yasemin kadar beyaz tenli bütün güzeller, bu zamanlarda bir ara-
ya gelip denizin eteğini ellerinden bırakmazlar.

Soyunup suya girürler ser-â-ser
Açılır gonca-lebler sîm-tenler
Onlar üzerlerindeki çıkarp suya girerler ve denizin üzeri baş-
tan başa gonca dudaklar ile gümüş bedenlerle kaplanır.
Görürsin anları suda soyunmuş
Sanasın taze güller suya konmuş
Onların soyunup suya girdiğini gördüğünde, taze güllerin suya
konduğunu sanırsın.
Harâmîler gibi deryâ-yı 'ummân
Soyup her hûbı anda eyler 'uryân
Deniz yol kesen haramiler gibi, her güzeli soyarak çırılçıplak bırakır.
Düşer âb üstine her sîm-sîmâ
Semâdan nûr iner deryâya güyâ
Her gümüş kadar beyaz ve parlak yüzlü güzel, su yüzeyine düşün-
ce, sanki denize gökten nur iner.
Ta'âla'llâh zihî nakkâş-ı kudret
Yazar bu vech ile âb üzre sûret
Taalallah! O ne güzel Kudret Nakkaşı'dır, bu şekilde su üzerine re-
sim yapar.
Binüp keşfiye dahi nice dilber
Kalatada ayak seyrânın eyler
Çok sayıda dilber, gemiye binip Galata'da ayak seyranı yapar.
Sadef olur o keşfi-i şinâver
İçinde dilrübâlar lûlû-yı ter
O yüzen gemiler sadef, içlerindeki gönlü kendisine çeken güzeller
ıslak incilerdir.

Yahya Bey İstanbul tasvirine şehri cennetle karşılaştırarak başlar. Da-
ha sonra denize açılan kapılarını deniz kuşlarına benzetir, Boğaz suları
ile ilgili çeşitli teşbihler yapar. Şehrin etrafını çeviren surlar dört beyit-
te anılır. Şehirde yaşayan insanların özelliklerinden bahseden kısmı
denizde yüzenlerin anlatımı takip eder. Bunların denizden sonra gemi-
lere binmesi ve Haliç'in karşısındaki Galata'ya eğlenmek amacıyla git-
meleri ile şehirden bahseden kısım sona erer. Yahya Bey'in beyitlerinin
en önemli özelliği, İstanbul'u anlatmak amacıyla söylenmiş olmalarıdır.
Sonuç olarak XV. ve XVI. yüzyıl divanlarında tespit ettiğimiz beyitlerden
hareketle İstanbul'un dış görünüşü ile ilgili bazı unsurların divanlarda

yer aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca insanların güzelliği de önemlidir. Fakat şair-padişah ilişkilerini dikkate aldığımızda, Topkapı Sarayı'nın İstanbul'da bulunması, padişahın bu şehirde yaşaması şiirlerde en çok ifade edilen özelliklerden birisidir. Bâkî ve Yahya Bey'in eserlerinde İstanbul, insanların yaşadığı, canlı bir şehir olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Kudret. Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı: Vâridâtü'l-enîka. Niğde: Özlem Kitabevi, 1999.
- AMBROSS, Edith. Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî an Ottoman Poet of the 16th Century. Berlin, 1982.
- BÂKÎ. Dîvân. Hazırlayan: Sabahattin KÜÇÜK. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1994.
- SİNAN, Betül. "Bâlî Çelebi Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, 2004.
- ÇAPAN, Pervin. "Tezkirelerde İstanbul'un Ele Alınışı", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 31, 2004. s. 25-52.
- ERÜNSAL, İsmail. The Life and Works of Tacizade Cafer Çelebi With a Critical Edition of His Divan. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1983.
- GÖKYAY, Orhan Şaik. "Divan Edebiyatında Şehirler-İstanbul", Güçlük Nerede, Seçme Makaleler. III. İstanbul, 2002. s. 231-242.
- . "Divan Edebiyatında Şehirler-İstanbul, Edirne", Güçlük Nerede, III. İstanbul, 2002. s. 243-253.
- HAYÂLÎ, Divan. Hazırlayan Ali Nihat TARLAN. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1945.
- NEV'Î, Yahya. Divan. Hazırlayan: Mertol TULUM, M. Ali TANYERİ. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1977.
- TOSKA, Zehra. "Şairlerin İstanbul'u, Günümüzden Geçmişe Bir Bakış", Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları, Hasibe Mazioğlu Armağanı, II, 22, 1998. s. 195-221.
- YAKAR, Halil İbrahim. "Gelibolulu Sun'î Dîvânı ve Tahlili" Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2002.
- YAHYA BEY, Divan. Hazırlayan: Mehmed ÇAVUŞOĞLU. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1983.
- ZÂTÎ, Divan. c. I, Hazırlayan: Ali Nihat TARLAN. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968.
- . Divan, c. II, Hazırlayan: Ali Nihat TARLAN, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1970.
- . Divan, c. III, Hazırlayanlar: Mertol TULUM, M. Ali TANYERİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1987.

15. ve 16. Yüzyıl Divanlarında İstanbul Semt Tasvirleri

Reyhan ÇORAK

Klâsik şiirin genel yapısı içinde şehir, daha ziyade güzellikleriyle değil güzelleriyle ele alınır ve şehir telâkkisi ana temanın gölgesinde kalır. Şair, içinde bulunduğu muhiti, şiirin imaj dünyası çerçevesinde, sevgiliyle ilişkisi nisbetinde değişik cepheleriyle işler. Mekânın şiire tesiri, şairin amacı değil, kullandığı bir araçtır. Bu konudaki en mühim ve malzemesi en bol şehir İstanbul'dur. İstanbul kelimesini divan şiirinde ilk kullanan şair, Avni (Fatih Sultan Mehmet)'dir. Fatih kendi aldığı şehre:

Feth-i İstanbula fırsat bulamadılar evvelün
Sultan Muhammed didi tarihini: Âherun

diyerek H.857 / M.1453 tarihini düşer.⁴

Şehir, şiirde Kostantiniyye, şehri Kostantin, İstanbul veya Sitanbul isimleriyle yer alır.⁵

İstanbul, klasik şiirde pek çok yönüyle ele alınmıştır. Şehrin semtleri de bunlardan biridir. Semtleri birbirinden ayıran belirgin özellikler, aynı zamanda şiirin konusunu da teşkil eder. Bu meyanda ilk semtimiz Galata'dır.

* Dr. öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, "Onbeşinci Yüzyıl Şairlerinden Münir'in Manzum Siyer-i Nebisi (cilt 2-3)"

⁴ Çelebi, A. H., Bütün Yazıları, İstanbul, 1998, s. 201.

⁵ Çelebi, a.g.e., s. 201.

Galata

Galata sahillerine ilk çağda Sykai (İncirlik) adı verilmiştir. Bizans döneminde Galata'nın, şehrin 13. bölgesi olduğu belirtilmektedir. Bölge eski Grek diliyle, 'karşıdaki Sykai'da' anlamına gelen 'peran en Sykai's' adıyla anılmıştır. Buradaki peran kelimesi önce Cenevizliler tarafından Galata'yi, sonra da Levantenler tarafından Beyoğlu'nu kastedererek 'Pera' şeklinde kullanılmıştır. Galata adının nereden geldiği konusunda ise çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan biri, İtalyanca 'iskele-ye inen merdivenli veya yokuşlu yol' manasındaki 'Calata' kelimesinden gelmesidir. Bir başka görüş ise Galata'nın, 'galaktos' yani süt kelimesinden türemesi yönündedir. 1583 tarihli bir fermanla da Galata

ahırlarında hala inek beslediğinden bahsedilir.Daha yaygın bir görüş de 'Galatia'nın mahallesi' manasına gelen 'tou Galatou'dan geldiği şeklindedir.⁶

Bölgeye Cenevizliler 13. asırdan itibaren yerleşmeye başladılar. Fatih'in fethine kadar da bu unsur burada meskûndur. Fetihten sonra 1 Haziran 1453 tarihinde Cenevizliler'le bir ahidname imzalanır ve onlara Osmanlı tebaası statüsü verilir. Böylece canları, malları ve ticari serbestlikleri güvence altına alınır.⁷

6 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 3, s. 348-349.

7 A.g.e., c.3, s. 349-350.

Fethinden sonra İstanbul'un çehresini kademe kademe kendi çizgileriyle değiştiren Müslüman Türkler, şehrin bu tarafına fazla dokunmamışlardır. Galata ancak 15. asrın sonlarına doğru, büyüyen ekonomi ve artan nüfusla birlikte bir miktar Türk nüfusa sahip oldu. 19. asrın sonuna kadar da bu kozmopolit yapısını korudu.

Divan şairi, Galata semtini Hıristiyan yapısıyla şiire konu etmiştir. Divan şiiri geleneği içerisinde telakki edilen güzel ve güzellik anlayışı genellikle soyuttur. Şair hayal eder. Şayet güzel somuta indirgenecek olursa daha ziyade gayrimüslim bir güzel tercih edilir. Şairin Hıristiyan bir güzeli seçmesi, büyük mutasavvıf şair Feridü'ttin Attar'ın *Mantık'ut-Tayr* adlı eserinde işlediği "Şeyh San'an" hikâyesinin gelenekselleşerek şiirde kullanılmasından ibarettir.

Asıl adı Abdürrezzak olan Şeyh, 400 dervişleriyle birlikte diyar-ı Rum'da gezerken bir Hıristiyan kızını görür ve ona aşık olur. Kızı ister. Kızın şartı şeyhin Hıristiyan olmasıdır. Şeyh kabul eder ve zünnar kuşanır. Kız ardından domuz çobanlığı yapması teklifinde bulunur. Şeyh bunu da kabul eder. Müritlerin engel olma çabaları da sonuç vermez. Sonunda Hıristiyan kız rüyasında Hz. Muhammed'i görerek tövbe eder ve Müslüman olur. Şeyh de İslam'a geri döner. Bu hadise de Divan şairleri tarafından bir gelenek haline getirilir.⁸

Avniya kılma gümân kim sana râm ola nigâr
Sen Sitanbul şâhısun ol da Kalata şâhıdur

Avni

Ey Avni gönül verdiğin o Hıristiyan güzelin sana ram olacağını, itaat edeceğini asla umma. Çünkü sen nihayetinde İstanbul'un padişahısın o ise güzellik ülkesinin başkenti olan Galata'nın şahıdır.

İstanbul'un padişahı olmak o dönem için cihana da hükmetmek demektir. Fatih gibi bir hükümrân bile bir Galata güzelinin kendisine ram olmayacağını düşünmektedir. Çünkü her zaman bu şiirde âşık ulaşmaz, maşuk da çaresizdir. Buradaki aşk, vuslatı olmayan, idealize edilmiş bir aşktır. Güzelin Hıristiyan olması da vuslatı imkânsızlaştırır. Böylece şair ulaşamaz bir ideal olması gereken vuslatsız aşkını Hıristiyan güzelle somutlaştırır.

8 Şentürk, A. A., Osmanlı Şiiri Antolojisi, İstanbul, 1999, s. 46.

Bağlamaz firdevse gönlini Galatayı gören
Servi anmaz anda ol serv-i dilârâyı gören

Avni

Galatayı gören Firdevs cennetine gönül bağlamaz. Servi boylu sevgiliyi gören insan da artık bir daha servi ağacının adını bile anmaz.

Şaire göre içinde dolaşan huri gibi güzellerle Galata'yı görenler Firdevs cennetini istemezler. Orada nazla salınan servi boylu sevgiliyi görenler de artık servi ağacını hatırlarına bile getirmezler. Şair mübalağalı bir biçimde Galata'yı ve güzellerini övmektedir.

Aynı konuda bir başka beyit de 16. yüzyıl şairlerinden Hayalî'ye aittir:

Adın anmaz idin sofi dahi firdevs-i a'lânın
Eğer ra'nâların görsen İstanbul u Kalatanın

Ey sufi eğer İstanbul ve Galata'nın güzelliklerini görseydin cennetin adını sen dahi ağzına almazdın.

Burada da şair İstanbul ve Galata'ya aynı önemi vermiş ve onları cennetle mukayese etmiştir.

İkâsik şiirde içki müptelâları, akşamdan içtikleri içkinin etkisinden sabah da kurtulamazlar. Bu durum müptelâ olan kişide müthiş bir baş ağrısı yapar. Ağrı ancak biraz daha içki içerek giderilir. Akşam içilen içkiye 'abuh' sabah içilene de 'subh' denir. Bu, dilimize yerleşen 'abuk subuk konuşmak' deyiminin kaynağını oluşturur. Şair Ahi bu konuda şu beyiti söyler:

Cigerüm mey gibi hûn etti benüm za'f-ı humâr
Kalata'ya varalum de'f-i humâr eyleyelüm

Humar yani içki düşkünlüğüm, ciğerimi kan etti. Şöyle ki: hem çok içki içtiğim için ciğerlerim kanlı ve hasta, hem de içkiye olan zaafım sayesinde ciğerlerim mey (içki) gibi kanlı, içkiyle dolu vaziyette ve içki renginde. Galata'ya gidelim de bu mahmurluğu yani sarhoşluğu def edelim. Bunu da biraz daha içerek yapalım.

İçki müptelâlığı, insanın iradesinin zorlandığı ve kurtulmanın kolay olmadığı bir durumdur. Belki müptelâ kurtulmak da istemez. Çünkü o içmeyenlerin anlayamayacağı bir tat alır. Bazen de bu tadı ibadet lezzeti ile bir tutar.16. yy şairlerinden Zati de buna istinaden şöyle der:

Bir ayak bin erba'inün hâletin virmez mi gör
Geç ayak seyrine ey sofi Kalata'dan yana.

Bir kadeh içki bin defa çilehaneye girip kırk günlük ibadet dönemi
ve bundan alınan lezzeti vermez mi, sen de bir tat.

Şair sonrasında sufiye seslenerek "Hadi Galata'ya ayak seyrine gidelim
de bunu sen de gör" der.

İstanbul'un fethiyle birlikte Galata'da yaşanan hayat, Müslümanlar tarafından daima merak konusu olmuştur. Azınlıkların yoğun olarak bu bölgede yaşaması ve İstanbul'da yasak olan içki ve meyhane geleneğinin burada serbest oluşu halkın bir bölümünü buraya doğru çekmiştir. 15. yüzyıldan itibaren burada yaygın hale gelen içkili eğlenceler ve gezintiler 'Galata'da ayak seyri' tabiri ile nitelendirilmiştir. 'Ayak' Türkçe bir kelimedir ve bilinen manası dışında Divan Şiiri'nde 'içki kadehi' anlamına gelmektedir. 'Seyretmek' ise bilindiği gibi 'gezip dolaşma' demeye gelir. Böylece 'Galata'da ayak seyri' tabiri hem Galata'da gezip dolaşma hem de Galata'da kadeh dolaştırma, içki içme manalarını taşır.⁹

Dönem dönem İstanbul'da içki yasakları da meydana gelir. Bunlardan biri de Kanuni devrinde, Ebussuud Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanına rastlar. 1562 yılının Ağustos ayı sonlarında, Kanuni şarap getiren gemileri İstanbul'da Galata önünde yaktırır. Şair Baki de -o zamanlar Ebussuud Efendi'nin danışmanı idi¹⁰- şu beyiti söyler:

Reh-i meyhaneyi kat' itdi tig-i kahrı sultânın
Su gibi arasın kesdi Sitanbul u Kalatanun

Sultanın kahrı kılıcı meyhanenin yolunu kesti. Tıpkı İstanbul ile Galata'nın arasını suyun kestiği gibi.

Şairin burada içkiyi savunması tamamen şiir geleneğinin bir ürünüdür.

Geçürmezler boğazdan katrecâ ab-ı Mesihâ'yı
Yasağı âdem öldürmez mi hey sufi Kalata'nun

Nev'i'ye ait olan bu beyit de aynı biçimde içki yasağından bahsetmektedir.

Bir damlacık içkiyi bile Boğazdan (yutak anlamında boğaz-İstanbul Boğazı) geçirmezler. Galata'ya gitme yasağı ya da Galata'da içki içme yasağı adamı öldürmez mi?

9 Çavuşoğlu, M., Divanlar Arasında, Ankara, 1998, s. 49.

10 Çavuşoğlu, a.g.e., s. 55.

Burada ab-ı Mesiha (İsa suyu) içki anlamında kullanılır. Hıristiyanların şarap-ekmek ayininde (Holy Communion, ya da bizdeki adı ile “Aşa-yı Rabbani”) şarap, İsa’nın kanını temsil eder ve kutsal addedilir. Rahip “Bu (İsa’nın) beden(i)dir” (hoc est corpus¹¹) deyip ekmeği, ardından da “Bu kandır” deyip şarabı uzatır. Böylece İsa’nın etini yiyip kanını içtiklerine yani sembolik olarak onun kendilerinde enkarne olduğuna, bir diğer deyişle de ruhaniyetini devşirdiklerine inanırlar.¹²

Kanuni devrinin zarif şairlerinden biri de İmam Mahmud’dur. O da Galatalılar’ın alışkın olduğu simalardan biridir. Helâkî mahlasını kullanır. Gençken ilim tahsil etmek üzere Karaman’dan İstanbul’a gelir. Tahsil hayatından sonra birkaç yıl müderrislik yapar ve daha sonra da bütün bunların geçici olduğunu düşünerek imamlık yapmaya başlar. Bir süre sonra da İstanbul’dan Yarhisar’a göçer.¹³ Burada, mütekerrir murabba tabir edilen, dörtlüklerden oluşan bir şiir yazar:

Kemâl-i vech ile seyrin görenler dâr-ı dünyanun
Safâ-yı kalb ile zevkin sürenler her temâşânun
Nâzirin görmedi hergiz bu iki şehr-i zibânun
İlâhi yıkma bünyâdın Sitanbulun Kalatanun

Bu dünyayı bir uçtan bir uca seyredenler, her türlü temaşanın zevkini gönül şenliğiyle sürenler, hiçbir yerde asla bu iki güzel şehrin bir benzerini görmedi. Allah’ım sırf bu sebeple de olsa İstanbul ve Galata’nın bünyadını bozma.

Bünyad asıl, esas, bina, yapı manalarında. Şair, şehre zarar gelmesi ve güzelliğini kaybetmemesi için böyle der.

Birinde çeşmeler aynen tesemmî Selsebîl olmuş
Birinde hamr ırmağı akar her su sebîl olmuş
Hevâ vü âb-ı cennetten safâ bahş u cemîl olmuş
İlâhi yıkma bünyâdın Sitanbulun Kalatanun

Birinde yani İstanbul’da çeşmeler adı ile müsemma olup Selsebil (cennette bir çeşmenin adı) olmuş, Cennet ırmağı gibi akmakta. Di-

11 Bu söz alay yollu olarak bir ritüele, gizemli bir büyü ayinine işaret eden “hokus-pokus” sözünü üretmiştir. Bizdeki “elemterefiş” kelimesinin üretiliş tarzıyla benzerlik gösterir.

12 Catholic Encyclopedia, <http://www.newadvent.org/cathen/05573a.htm>

13 Pala, İ., Şairlerin Dilinden. İstanbul. 1997), s. 161-162.

ğerinde yani Galatada ise içki, ırmak gibi sebil olmuş, parasız dağıtılmakta. Bu hâliyle oralar cennetin havasından ve suyundan safalar kesbedip güzelleşmiştir. Allah'ım İstanbul ve Galata'nın bünyadını bozma.

Helâkî bir dahi görsem Sitanbul u Kalatayı
Ebed anmaz idim Mısır u Semerkand ü Buharâyı
Diri oldukça dünyada iderdüm bu temennâyı
İlâhi yıkma bünyadın Stanbulun Kalatanun

Ey Helâkî! İstanbul ve Galata'yı bir defa daha görsem, Mısır, Semerkand ve Buhara'nın ebediyen adını anmazdım. Ve dünyada yaşadıkça şunu temenni ederdim: Allah'ım İstanbul ve Galata'nın bünyadını bozma.

Şairin bu bendde Semerkant ve Buhara'yı anması akla Fatih'in ve Hafız-ı Şirazi'nin şu beyitlerini getirir:

Eger an gebr-i efrenci be-dest ared dil-i ma-ra
Be hâl-i Hinduyuş bahşem Stanbul u Galata ra
Avni

Eğer o firenk güzeli gönlümü fethederse, onun Hintli gibi kara benine İstanbul ve Galatayı bağışlarım.

Eger an Türk-i Şirazi be-dest ared dil-i ma-ra
Be hâl-i Hinduyuş bahşem Semerkand u Buhara ra

Hafız

Burada da Hafız Türk güzellerinin bir benine Semerkand ve Buhara'yı bağışlar. Bu iki şehir de İstanbul gibi, güzellikleri, zenginliği ve gelişmişliğiyle klasik şiirde büyük önem taşımaktadır.

"Rivayete göre Timur bu beyiti duyunca şairi huzura getirmeleri için ferman buyurur. Hafız, sultan huzuruna çıkacak kıyafeti bile giyemeden alalacele huzura getirilir.

Timur öfkeyle sorar:

— Bre koca şair! Biz Semerkand ve Buhara'yı alırken bunca kan döktük. Sen ise o güzelim şehirleri sevgilinin bir tek benine bağışlayıvermişsin. Bu ne cömertlik?

Hafız her hâlükârda işin kötüye gideceğini anlamıştır. Üzerindeki kıyafetleri göstererek:

— İşte o cömertlik yüzünden bu hâldeyiz ya Sultanım! der.

Timur onu cezalandırmak yerine mükâfatlandırmaya karar verir ve:

— Şu eli açık şaire on kese altın verin, der.”¹⁴

Galata ile ilgili son beyit, Behiştî'ye aittir ve şu şekildedir:

İlle biz meyi miyandan götürüp el çekelim
İşretün mevsimi geçti Kalata'dan geçelim

Biz artık (illâ ki) içkiyi ortadan götürüp el çekmek istiyoruz. Çünkü işretin mevsimi geçti, Galata'dan da geçelim. Artık kış geldi. Gezici eğlenmenin tadı kalmadı.

At Meydanı

Yunanca hipodrom kelimesinin Türkçesidir. İstanbul'un fethinden (1453) Yeniçeri ocağının kapatılmasına (1826) kadar bu adla anılır. At Meydanı'na Ahmediye Meydanı veya Sultanahmet Meydanı da denir.¹⁵ İstanbul'da bu tür meydanlar genellikle özel zamanlarda halkın bir arada olup ortak paylaşımlarda bulunduğu sosyal alanlardır. Mesela saray ahalisinin düğün törenleri, sünnet törenleri, bayramlaşma törenleri buralarda yapılır. At meydanı da bu çeşit önemli merkezlerden biridir.

Bazı şairler kastedilen bu önemli günler için kasideler yazar. Kanuni devri şairlerinden Hayalî de Veziriazam İbrahim Paşa'nın düğünü vesilesiyle bir kaside yazar. İlk beyiti şöyledir:

Gözüm tûş oldu eylerken seher vaktinde seyrân,
Semend-i nâza binmişlerle dolmuş At Meydanı

Düğün vesilesi ile meydanda bazı eğlenceler tertip edilmiştir. At Meydanı'nı da cirit oynayan ya da ata binilerek bir başka oyun çeşidini oynayan gençler doldurmuştur. Şair bu manzarayı seyretmektedir.

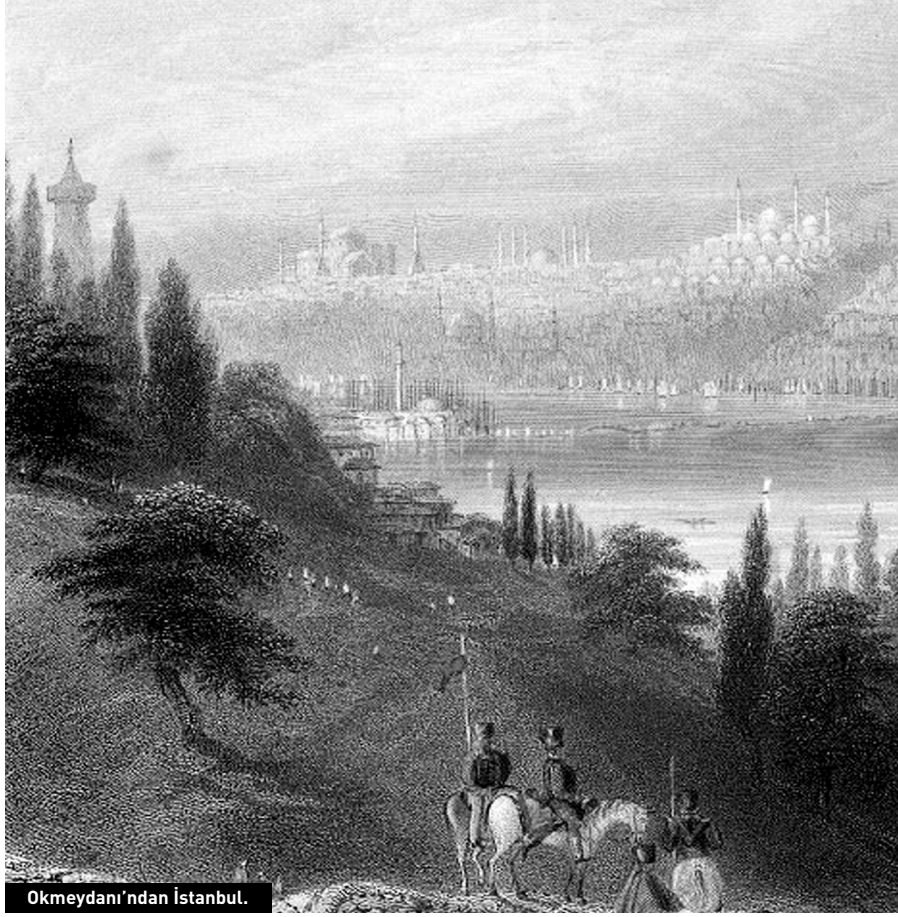
Aynı konuda bir başka beyit de Dukaginzade Yahya Bey'e aittir:

Semend-i nâz ile yüğrük civanlar seyre çıksunlar
Pür olsun hûblarla At Meydanı Sitanbulun

Çevik ve güzel atlar ile gençler hızla seyre çıksınlar. Böylece At Meydanı bu güzellerle dolsun.

14 Pala, a.g.e., s. 167.

15 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 1, s. 414.

Okmeydanı'ndan İstanbul.

Yine At Meydanı'ndaki binicilik oyunları, belki at yarışları ya da cirit oyunları kastedilmektedir.

Dukaginzade Yahya Bey'in (1582) 'Şah u Geda' isimli bir de mesnevisi vardır. Burada At Meydanı çok güzel tasvir edilmiştir. Günümüz Türkçesiyle ifadesi şu şekildedir:

"Oraya her sokaktan insanlar küçük büyük denize akan nehirler gibi akıp durur. Oradan bakılınca Adalar görünür. Denizi süsleyen bu adalar güzellerin yüzündeki benler gibidir. At Meydanı'nda Tuba ağaçları gibi pek çok yüksek ağaçlar vardır. Üstlerinde kuşlar dinlenir, altları insanlara çadır olur. Burada bir tılsımla birbirine sarılmış ejderha heykelleri vardır. Aralarında berrak sular akıtan çeşmeler, taş sütunlar bulunur. Bu, büyük İstanbul şehrine revnak veren At meydanıdır."¹⁶

16 Çelebi, A. H., Bütün Yazıları, İstanbul, 1998, s. 206.

Okmeydanı

Osmanlılar fethettikleri her bölgede talim amacıyla birer ok meydanı kurmuşlardır. İstanbul'un Okmeydanı bugün de aynı isimle anılan bölgedir. klasik şiirde Okmeydanı, âşığın (şairin) sinesine benzetilmiştir. Sevgilinin de en belirgin özelliği âşiğa nazlanmasıdır. Nazlanmanın dozunu ve mahiyetini sevgilinin bakışları belirler. Bu göz süzerek yan bakış 'gamze' olarak isimlendirilir. Sevgilinin âşiğa gamzesiyle hafifçe bakması âşiğı çok mutlu eder. Çünkü bu durum sevgilinin âşıkla ilgilenmesi anlamına gelir. Bakışın mahiyeti, sitemli, kızgın hatta umursamaz olabilir. Bunların hepsi âşık için önemlidir. Fakat kesinlikle, şiir geleneği içinde, sevgili âşiğa ilgiyle, arzuya bakmaz. Eğer sevgili âşiğa hiç bakmaz ve onunla ilgilenmezse işte o zaman âşık perişan olur. Bu sebeple sevgilinin sitemli ya da kızgın ilgisi bile hiç ilgilenmemesinden yeğdir ve âşık bunu tercih eder.

Sevgili âşîğa gamzesi ile baktığında kirpikler ya da bakışın kendisi ok,
kaşlar da yay görevi görerek âşîğın sinesini deler.
Şimdiki beyitlerde de bu manzara mevcuttur:

Gördüler had yok hadeng-i gamzenin peykânına
Sinemi benzettiler uşşâk Ok Meydanına
Hayalî

Gamze okunun hedefi âşîğın sinesidir. Sine bu oklarla öyle dolmuş-
tur ki görenler bu sineyi okmeydanı zanneder.

Keza diğer beyitte de:

Tir-i dilberler ki var sinemde sağ u solda
Ey dil Okmeydanıdır güya ki İstanbul'da
Mealî

Güzellerin ok gibi bakışları sinemin sağını ve solunu doldurmuştur.
Burası güya İstanbul'da Okmeydanı'dır.

Eyüp

Eyüp adı, Eyüb el-Ensari'den bu semte miras kalmıştır. Eyüb el-Ensâri,
İstanbul muhasaralarından birine katılıp burada şehit düşmüştür.
Bu semte ilişkin beyit şair Sunî'ye aittir:

Seyr-i Eyyûba çıkan ensâr ihvânum gelmedi
Yoluna kurbânlar olduğum nigârım gelmedi

Şair beyitte Eyüp'ü gezmeye çıkmış olan sevgilinin bir türlü gelmediğini
söyler. Bu sevgili ensar (yardımcı) ve ihvan (candan dost) sıfatlarıyla
nitelenir.

Ensarin ilk manası yardımcı demektir. Fakat Hz. Peygamber Mekkeliler
le birlikte Medine'ye hicret ettiğinde onları karşılayan Medine ahali-
sine de ensar denmiştir. Kelimeyi 'ev sahibi' manasında düşünürsek
beyiti şöyle de yorumlayabiliriz:

Eyüb'ü gezmeye çıkan gönlümün sahibi, ihvanım gelmedi. Yoluna -
Eyüp Hazretleri'ne kurban adayanlar gibi- kendimi kurban etmeye
razi ve hazır bulunduğum nigârım gelmedi.

Vefa Meydanı

Adını Şeyh Vefa Külliyesi'nden alır. Fetihden sonraki ilk yerleşim yerlerinden biridir. İlim ve tasavvuf erbabının bölgeye ilgisi burayı canlandırır. Ticari merkezlere olan yakınlığı da semtin önemini artırır. At Meydanı gibi burası da esnaf ve sanatkârlar için önemli bir sosyal çevre numunesidir. Bayramlaşma alanıdır. Gezinti yeridir.¹⁷

Şair Yahya da Vefa Meydanı'nın âşıklar veya sanat erbapları için bir merhabalaşma ya da toplanma yeri olduğunu şu şekilde ifade eder:

Safalar kesb idüp uşşaka olsun merhâba yer yer
Vefâ Meydanına gelsün civânânı İstanbul

Yedikule

Fetihten sonra II. Mehmet, kuşatmada tahrip olan surları tamir ettirdiği gibi Altın Kapı denilen bölgeye de yedi kuleye sahip bir hisar yaptırır. Bu hisar semte adını verir. Evliya Çelebi, burayı güzel bahçe ve bostanlarıyla İstanbul'un rağbet gören mesire yerlerinden biri olarak anlatır. Fetihden sonra Yedikule, Anadolu'dan getirilen azınlıkların yoğun olarak yaşadığı bir bölge hâline gelir.¹⁸

Melek-simâ güzellerle verelden kendiye zinet
Sekiz cennet temâşâsını eyler Yedikulenin

Hayalî

Melek yüzlü güzelleri kendine ziynet edinen Yedikule adeta sekiz cennete benzer. Melek ve sekiz cennet tabirleri kullanılarak Yedikule'nin güzellikleri ve güzellerinin dereceleri tayin edilir.

Son sözü Fatih devri şairlerinden Karamanlı Aynî'ye bırakalım:

Şehr-i a'zam kim binâsı gerçi ma ü tiyndadur
Ya anun üstüdedür cennet yâhud altındadur
Bu haber kim söylenür hem zâhir ü bâtındadur
Revnâkı bu kâinatın şehr-i Konstantinyedir

17 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 7, s. 372.

18 Sadun, A., İstanbul'un Semtleri-Yedikule, İstanbul, 2003, s. 4.

Kaynakça:

- AYDEMİR, Yaşar. Behiştî Divanı. Ankara: M.E.B. Yay., 2000.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. Divanlar Arasında. İstanbul: Akçağ Yay., 1999.
- , A.Tanyeri. Zati Divanı-Gazeller Kısmı. c.III. İstanbul, 1987.
- , Yahya Bey Divanı. İstanbul, 1977.
- , Helaki Divanı. İstanbul, 1982.
- ÇELEBİ, Asaf Halet. Bütün Yazıları. Haz: Hakan Sazyek. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1998.
- DANIŞMEND, İsmail Hami. "Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi", Fatih ve İstanbul Dergisi, s. I, c. I, İstanbul, 1953.
- DOĞAN, Muhammed Nur. Fatih Divanı ve Şerhi. İstanbul: Eminönü Belediyesi Yay., 2004.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını. c.I., 1993; c.III., 1994; c. VI., 1994; c. VII., 1994.
- KURNAZ, Cemal. Hayali Bey Divanı'nın Tahlili. İstanbul: M.E.B. Yay., 1996.
- KÜÇÜK, Sabahattin. Baki Divanı-Tenkittli Basım. Ankara: T.D.K. Yay., 1994.
- PALA, İskender. Şairlerin Dilinden. İstanbul: Ötüken Yay., 1997.
- SADUN, Abdullah. İstanbul'un Semtleri-Yedikule. İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yay., 2003.
- SUNGUR, Necati. Ahi Divanı. Ankara, 1994.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. Osmanlı Şiiri Antolojisi. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999.
- TARLAN, Ali Nihat. Hayali Divanı. Ankara: Akçağ Yay., 1992.
- , Zati Divanı. c. I. İstanbul, 1968.
- , Zati Divanı-Gazeller Kısmı. c. II. İstanbul, 1970.
- TULUM, Mertol, A. Tanyeri. Nev'i Divanı-Tenkittli Basım. İstanbul, 1977.